

LUXUSNÍ INTERIÉR POZDNÍ RENESANCE NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM V ZRCADLE POZŮSTALOSTNÍCH INVENTÁŘŮ

ALENA NACHTMANNOVÁ

Late Renaissance Luxurious Interior in Prague's Old Town in the Reflection of Estate Inventories

Estate inventories are excellent sources for the study of lifestyle and household equipment of the Prague burghers during the pre-White Mountain period. The article deals with the most affluent families whose household equipment was similar to that of the nobles. The inventories not only enable the study of household furniture, daily objects, and luxurious equipment, but also the particular arrangement of these objects in the rooms. Especially the well-inventoried estates allow for the reconstruction of the room configuration in the house, their connection and way of use.

Keywords: pre-White Mountain period – burghers – household equipment – house layout – luxury

Pozůstalostní inventáře jsou vynikajícím pramenem pro studium životní úrovně a vybavení domácností pražských měšťanů předbělohorského období. V příspěvku se věnujeme pouze nejbohatším rodinám, jejichž domácnosti byly podobně vybavené jako domácnosti šlechty. Inventáře dovolují zkoumat nejen vybavení domácností nábytkem, předměty denní potřeby a luxusním vybavením, ale také uložení těchto předmětů v rámci jednotlivých místností. V případě zvlášť dobře vedených soupisů pozůstalostí můžeme rekonstruovat i polohu jednotlivých místností v rámci domu, jejich vzájemnou návaznost a způsob užívání.

Klíčová slova: předbělohorské období – měšťané – vybavení domácností – dispozice domu – luxus

Pozůstalostní soupisy majetku jsou vynikajícím a naprosto nenahraditelným pramenem pro poznání vývoje interiéru, přesto však nebyly dosud ještě zcela plně využity. Zatímco pro studium šlechtického interiéru bývají inventáře používány,¹⁾ v případě zkoumání vybavení městských domů k nim bývá sáhuto jen sporadicky a okrajově. Přitom právě pozůstalostní inventáře umožňují rekonstruovat vybavení, zařízení a částečně i fungování měšťanského renesančního interiéru, který v našem prostředí zanikl prakticky beze stopy. Jednotlivé předměty sice občas najdeme v muzejních sbírkách, původní dispozice, včetně konstrukcí a výzdobných prvků, se zachovaly v některých renesančních domech, celek renesanční měšťanské domácnosti však již nenávratně zmizel. Některé pozůstalostní inventáře jsou však natolik podrobné, že poskytují téměř virtuální procházku městským domem. Platí to na prvním místě o velmi pečlivě pořizovaných soupisech pražských, které jsou navíc uchovány v dlouhých souvislých řadách. Historici již pozůstalostním inventářům Prahy i dalších měst věnovali velkou pozornost, většinou však řešili vlastní kulturně historické problémy. Hojně traktovaná je problematika knih, obrazů a uměleckých děl či celkové životní úrovně měšťanů. Pozornost byla věnována také konkrétním předmětům, jako byly šperky, zbraně, koberce, či oděvy.²⁾ K problematice dispozice

domu, užití jednotlivých místností a vybavení domu nábytkem a dalším zařízením se zatím pozornost obracela jen málo. Právě tuto mezeru bychom chtěli následujícím příspěvkem vyplnit.

Soupisy pozůstalostí vznikaly jako součást pozůstalostního řízení, zejména v případě, kdy hrozily spory mezi dědici.³⁾ Koldínova městská práva nařizovala sepsání in-

Stejskalová, Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech, in: Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 113–127; J. Pešek, Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, Opera historica 1, 1991, s. 30–42; V. Bůžek, Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době, Opera historica 1, 1991, s. 43–73; též, Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnost rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), Opera historica 3, 1993, s. 287–313; M. Neudertová, Život a dům mistra Adama Cholosia Pelhřimovského, písaře královského města Loun, Opera historica 1, 1991, s. 129–146; též, Dvě lobkovické rezidence na sklonku 16. století, in: M. Kokojanová ed., Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku, Prostějov 1997, s. 149–165; též, „Item ve velkém fraucimoře před luthauzem se nachází...“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdně renesančních rezidencí v severozápadních Čechách, in: V. Bůžek – P. Král edd., Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, 1999, s. 163–199; M. Hrubá, „...na sladovně velká hromada sladu formanského...“ Rodiny a domácnosti příslušníků potravinářských řemesel v předbělohorských královských městech severozápadních Čech (z pohledu pozůstalostních pramenů), in: O. Fejtová – V. Ledvinka – J. Pešek edd., Dobrou chuť, velkoměsto. Documeta Pragensia XXV, Praha 2007, s. 171–181; Z. Hájda, Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I. a II., in: Pražský sborník historický XXVI, 1993, s. 38–102; XXVII, 1994, s. 47–103; A. Nachtmannová, Mezi tradicí a módou. Odívání v Čechách od renesance k baroku, Praha 2012.

3) Více k dané problematice J. Pešek, Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské, in: Pražský sborník historický 15, 1982, s. 63–92 a M. Hrubá, „...nedávěj statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní agenda a praxe

1) V poslední době E. Lukášová, Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století. Praha 2015; E. Lukášová – V. Smolová, Renesanční sídlo pánů z Hradce v nejstarších inventářích jindřichohradeckého zámku. České Budějovice 2018; a již mimo časový záběr našeho příspěvku E. Lukášová – V. Otauská, Aristokratický interiér doby baroka ve světle historických inventářů. Praha 2015.

2) Pouze výběrově, zmíněné publikace obsahují další literaturu k tématu, pro náš účel však již okrajovou: V. Bůžek – H. Bůžková – J.

Obr. 1: Dům U pěti korun, Melantrichova ulice, čp. 465, původně Konešovic ulice. Dům nechal přestavět do této podoby Petr Nerhof z Holterpergu před rokem 1615 (foto NPÚ).

ventáře v případě nezletilých dědiců, kdy majetek přebírali poručníci a inventář měl být kontrolou jejich hospodaření, inventovalo se i v případě, že zesnulý zanechal dluhy vůči městu nebo cechu, či spravoval cechovní jmění a v dalších přesně specifikovaných situacích. Soupis pořizoval přísežný radní písař v doprovodu dvou radních. Pokud byl soupis doplněn o odhad ceny jednotlivých předmětů či byl sepisován obchod nebo dílna, účastnili se úředního aktu i cechovní starší daného cechu. Díky tomu obsahují inventáře nejen přesně zachycené názvosloví předmětů, ale mnohdy i jejich ceny obvyklé v dané době. Soupis měl být v zájmu dědiců pořízen co nejdříve po smrti majitele, nejlépe do šesti týdnů. Pozůstalostní inventáře tak poskytují téměř reportážní vhled do chodu měšťanské domácnosti bezprostředně po skonu jejího majitele, včetně smuteční výzdoby.

Soupis obvykle postupoval podle jednotlivých místností, v jejichž rámci úředníci zapisovali předměty zde umístěné. Dozvíme se tak, kde stál který kus nábytku a co v něm bylo uloženo. Snaha zamezit budoucím sporům vedla sepisující úředníky k velké pečlivosti, kdy zaznamenávali nejen jednotlivé předměty z domovního vybavení, ale mnohdy i jejich přesný popis včetně předmětů poškozených, ušpiněných apod. Soupisu se obvykle účastnili i dospělí dědicové, zejména vdova a dospělá děti, popř. další příbuzní, aby hájili své majetkové zájmy. Oznamovali pak,

královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. Ústí nad Labem 2002.

Obr. 2: Dům U dvou zlatých medvědů, Melantrichova ulice, čp. 475, původně dům U zlatého medvěda v Konešovic ulici. Renesanční přestavba proběhla ve dvou etapách kolem r. 1560 a 1600. Na počátku 17. století byl majitelem obchodník s hedvábím Lorenz Štork ze Štorkenjetslu (+1618) (foto NPÚ).

kteřé předměty mají být, jako jejich vlastní, z pozůstalosti vyjmuty. Vdovy si po smrti manžela mohly ponechat věci, které přinesly do společné domácnosti jako součást věna, koupily si je během manželství za vlastní peníze, či je dostaly darem. Podobně předstupovaly před úředníky i dospělá děti zesnulého, které stále žily v otcovském domě a nechtěly, aby jejich osobní věci byly zahrnuty do dědictví náležejícího mladším, nezletilým sourozencům. Díky tomu jsme informováni, které místnosti tyto osoby v rámci společného domu užívaly, nebo alespoň kde měly uložený osobní majetek. Zvlášť pečliví písaři pak zapisovali i spory členů domácnosti, z nichž mnohdy vysvítá, jak ve snaze získat více majetku, než jim příslušelo, ukrývali cennosti na neobvyklá místa, či prohlašovali za svůj majetek, který jim nepatřil. Úředníci přicházeli do obývaného domu, v němž byly veškeré předměty běžně užívány, zachytili je tak na místech, kam byly právě odloženy, jako např. knihy rozevřené na stole, kord odhozený na posteli, či prádlo připravené k praní.

Přestože jsou pozůstalostní inventáře jedinečným pramenem pro poznání vnitřní dispozice a zařízení renesančního domu, mají i své limity. Úředníci nepopisovali dům tak, jak jím procházeli, ale začínali od nejvýznamnější místnosti, již byla obvykle světnice v prvním patře domu obrácená do ulice. Následovaly místnosti, které na světnici navazovaly, pak další obytné části domu, následně

podstřeší a přízemí, nakonec sklepy, dvůr a další úložné a provozní prostory. V jiných případech začínali úředníci soupisem zvlášť cenných předmětů, jako bylo stříbrné nádobí nebo klenoty, které mohly být uloženy v některé dobře uzamykatelné místnosti uvnitř domu, a teprve poté postupovali do obytných prostor. Zorientovat se pak v organizmu domu bývá nelehké, zejména tehdy, když původní dispozice zanikla pozdějšími přestavbami. Vzhledem k tomu, že cílem porřízení pozůstalostního inventáře bylo předání movitého majetku dědicům, byl samotný dům a všechny jeho náležitosti shrnuty jednou větou a dále se již nepopisovaly. Nedozevíme se tedy nic o stavebních konstrukcích, podlahách, stropěch či schodištích, jen výjimečně jsou zmíněny dveře nebo okna. Bohužel se nezapisovala ani kamna či jiná otopná zařízení. I tak se ale při pečlivé četbě dozvíme mnoho o provozu renesančního domu a užívání jeho jednotlivých místností.

V Praze byly pozůstalostní inventáře zapisovány do městských knih vedených v ucelených řadách pro Staré Město pražské, Malou Stranu a některé čtvrti Nového Města pražského. Vzhledem k tomu, že pražská elita sídlila až na výjimky na Starém Městě, zvolili jsme právě zdejší inventární soupisy.

Na přelomu 16. a 17. století žila v Praze poměrně početná skupina městské elity, která si svým životním stylem nijak nezadala s patricijskými rody velkých německých obchodních center, jako byly Norimberk nebo Augšpurk. Většinou ostatně měli členové těchto rodů na velké obchodnické firmy zmíněných měst přímé vazby obchodní a někdy i rodinné. Jak ukážeme na následujících stranách, nelišilo se vybavení jejich domácností příliš od vybavení domácností šlechtických, s tím rozdílem, že v patricijských domech sloužily luxusní předměty vedle reprezentace a zpříjemnění každodenního života i k uložení majetku, zatímco ve šlechtických domech byla nezbytná reprezentace často financovaná úvěrem. Svědčí o tom ostatně i staroměstské pozůstalostní inventáře, jejichž součástí byly i soupisy dluhů a pohledávek zesnulého. Zatímco na straně dluhové jde většinou o nevelké položky provozního úvěru, soupisy dlužníků, jimž měšťané půjčili peníze, jsou plné zvukných jmen předních šlechticů doplněné horentními částkami. Někteří z kupců, jejichž životnímu stylu se budeme dále věnovat, fungovali přímo jako bankéři a kromě šlechticů byli schopni zajišťovat úvěrem i významná města, jako byl Cheb či Žitava.

Jako příklad skutečně luxusní domácnosti, jejíž soupis byl navíc porřizen extrémně pečlivě, nám poslouží pozůstalost pražského kupce Adolfa Myslicha z Vilímštejna a jeho manželky Judity, rozené Nerhofové z Holterpergu.⁴⁾ A dále pak některých dalších členů této rozvětvené obchodnické rodiny: Karla Kyrchmayera z Rejchvic, druhého manžela Judity Myslichové,⁵⁾ Lidmily Nerhofové, majitelky domu U pěti korun⁶⁾ v Melantrichově ulici a jejího otce Lorenze Štorka ze Štorkenfelsu, majitele domu U zlatého medvěda, vzdáleného jen několik kroků.⁷⁾ Velmi bohatá a výjimeč-

Obr. 3: Renesanční vstupní portál domu U dvou zlatých medvědů (foto NPÚ).

ně dobře popsaná je také pozůstalost Lidmily, manželky mnohaletého pražského radního a primasa Václava Krocína z Drahobejle, objednavatele známé Krocínovy kašny na Staroměstském náměstí. Mezi pražskou elitu patřili také nejrůznější královští úředníci, kteří svou osobou propojovali měšťanské a dvorské prostředí. Z nich máme k dispozici pozůstalost sekretáře dvorské kanceláře Volfa Adama Cejze z Pirnova. Další soupisy z téže knihy a ostatních staroměstských knih pozůstalostních inventářů z předbělohorského období pak poslouží jako srovnání životního stylu elit a ostatních měšťanů.⁸⁾

Zakladatelem bohatství rodiny Nerhofů v Praze byl Jan starší Nerhof pocházející z Hattingen v Porúří, který získal městské právo na Starém Městě pražském v roce 1571. Jeho dcera Judita se pak provdala za Adolfa Myslicha z Vilímštejna, obchodníka s italským zbožím, původem z Wesel v Porýní. Když Adolf Myslich v roce 1613 zemřel, provdala se Judita za dalšího bohatého pražského obchodníka Karla Kyrchmayera z Rejchvic.⁹⁾ Po její

4) Pozůstalost je zapsaná v Knize inventářů Starého Města pražského z let 1615–1627, Archiv hlavního města Prahy (dále jen AMP), inv. č. 1175, f. 30r–56v. Soupis byl proveden v roce 1616.

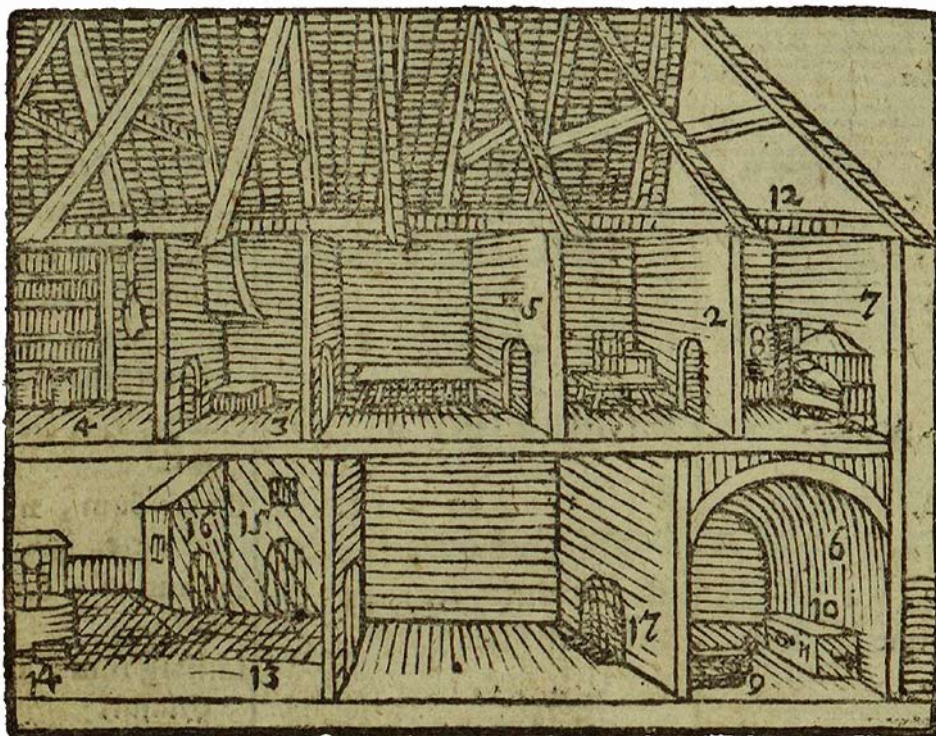
5) Soupis majetku byl porřizen v roce 1622, AMP, inv. č. 1175, f. 216r–227r.

6) Dům v Melantrichově ulici čp. 11/465 s dodnes výborně zachovanou renesanční fasádou. AMP, inv. č. 1175, f. 301r–311r.

7) AMP, inv. č. 1175, f. 79r–107r.

8) Kromě knihy uvedené v pozn. 4 byly použity knihy inv. č. 1173 (Knihy pozůstalostních inventářů Starého Města pražského z let 1584–1597) a inv. č. 1174 (Knihy pozůstalostních inventářů Starého Města pražského z let 1596–1622), obě uložené v AMP, fond Sbirka rukopisů.

9) M. Buňatová, Hedvábí, sklo a koření. Obchod mezi Prahou a Itálií (1500–1620). Praha 2019, s. 169–170. K rodině Nerhofů více H. Pe-

Obr. 4: Renesanční dům: 1 – předstíh, 2 – světnice, 3 – kuchyně, 4 – spižárna, 5 – jídelna, 6 – sklep, 7 – komora ke spaní s vestavěným záchodem, 9 – košík k přenášení věcí, 10 – truhla, která se uzavírá zámekem (11), pod střechem je půda – 12, 13 – dvůr, 14 – studna, 15 – stáj, 16 – lázeň, 17 – sklep pod domem (J. A. Komenskij: *Orbis sensualium pictus*. Norimberk 1668, s. 146).

smrti v roce 1616 byl pořízen soupis pozůstalosti po ní a jejím prvním manželovi, která měla být rozdělena mezi děti z obou manželství. Bratr Jana staršího Petr Nerhof nákladně přestavěl a rozšířil dům U pěti korun v dnešní Melantrichově, tehdy Konešovic ulici a vybudoval zde nádherný renesanční palác, jehož fasádu můžeme obdivovat dodnes. Vnitřní dispozice však zanikla v barokní přestavbě. Nádherné pozdně renesanční vybavení zachytil soupis pozůstalosti vdovy po Petrovi Lidmily Nerhofové, rozené Štorkové ze Štorkenfelsu, dceři významného pražského obchodníka s hedvábím.¹⁰⁾ Po smrti jejího otce Lorenze Štorka v roce 1618 byl popsán také jeho dům U zlatého medvěda v Konešovic ulici (dnes Melantrichova).¹¹⁾

Základem majetku Adolfa Myslicha a jeho ženy byly „tři domové v jeden spojený“, zápis však nepraví, kde se přesně tento dům nacházel.¹²⁾ Vzhledem k tomu, že cílem našeho zkoumání není architektura konkrétního renesančního domu, ale typické vybavení bohaté domácnosti, nebude nám tato nepřesnost příliš na škodu. Bohaté staroměstské rodiny často vlastnily více domů, někdy ležících v různých částech města, častěji však v těsném sousedství. Domy mohly zůstat oddělené a sloužit různým členům široké rodiny, nebo je majitelé přestavěli a vytvořili z nich rozlehlé městské paláce. To byl zjevně případ rodiny Myslichovy, zmíněného Petra Nerhofa i Václava Krocína z Drahobejle,

jenž vlastnil „dva domy spolu spojený“¹³⁾ v části města zvané po této rodině Krocínov.

VELKÁ SVĚTNICE

Jak už jsme naznačili výše, začínal obvykle popis domu ve světnici v prvním patře v průčelí domu. Také v případě Myslichových tomu nebylo jinak – popis začíná „v hlavním velkém pokoji“.¹⁴⁾ Pokoj či světnice v prvním patře byly hlavním reprezentativním i obytným prostorem domu a tomu také odpovídalo jejich zařízení.¹⁵⁾ Byly zpravidla vytápěné, ale kamna nebývají v soupisech zachycena. O jejich existenci svědčí pouze zápis o „hrnci měděném v kamnách.“ Zcela výjimečně se existence kamen v soupisu objeví jako identifikační prvek nábytku, který byl u nich umístěn, jako v případě „stolu u kamen menšího černým sukem přikrytého“ v „hlavním velkém pokoji“

domu Adolfa Myslicha.¹⁶⁾ Základním zařízením světnic byly stoly a sedací nábytek, tedy různé stolice, lavice, židličky a sesle. V běžných měšťanských domácnostech se jednalo o prostý dřevěný nábytek, opatřený nanejvýš polštáři, v bohatých obchodnických rodinách se však užívaly luxusní reprezentativní kusy, jako byly stoly s kamennými, často mramorovými deskami, nebo vykládané různobarevným dřevem, a polstrované židle potažené sukem, kůží, nebo dokonce vyšívanou tkaninou.¹⁷⁾ Velmi oblíbený byl nábytek s barevným nátěrem bílým, žlutým nebo zeleným, popř. nábytek „vořechový barvy“.

Další nezbytností byl nejrůznější úložný nábytek, nejčastěji *almary*. Ty byly často umístěné v koutech a k tomu náležitě tvarovány, objevují se také „*almary ve zdi*“. Méně obvyklé bylo v přední světnici umístění truhel, zato se zde pravidelně objevují nejrůznější *šrejbtíše*, které mohly sloužit skutečně k uložení psacího náčiní a kancelářských potřeb, častěji se v nich ale ukládaly šperky, potřeby na ruční práce, hotovost, oděvní doplňky a nejrůznější drobnosti. V almarách pak, kromě knih a písemností, také hotové peníze, šperky a drobnosti. Hned za dveřmi byla často

13) AMP, inv. č. 1175, f. 227v.

14) Tamtéž, f. 30v. Výraz pokoj se používal na počátku 17. století synonymně s výrazem světnice, aniž by zde byl naznačen nějaký větší luxus jednoho či druhého. Také obyvatelé pronajatých bytů v měšťanských domech, sestávajících ze zjedné místnosti, se označovali jako „pokojníci“.

15) K účelu jednotlivých místností v měšťanském domě a jejich vzájemným vazbám P. Kódera, *Obraz prostorového uspořádání domů na Starém Městě pražském v předbělohorských pozůstalostních inventářích*, Svorník 6, 2008, s. 113–126, k hlavní světnici s. 116–117.

16) AMP, inv. č. 1175, f. 30v.

17) Např. v pozůstalosti Lorenze Štorka, AMP, inv. č. 1175, f. 102r, kožené a vyšívané *sesle* se našly ve světnici předního domu Krocínových z Drahobejle. Tamtéž, f. 228r.

řínová, Nerhofové z Holtenperka. Příspěvek k poznání horní vrstvy Starého Města pražského na přelomu 16. a 17. století, in: *Pražský sborník historický* 34, 2006, s. 127–144.

10) AMP, inv. č. 1175, f. 301r–306v.

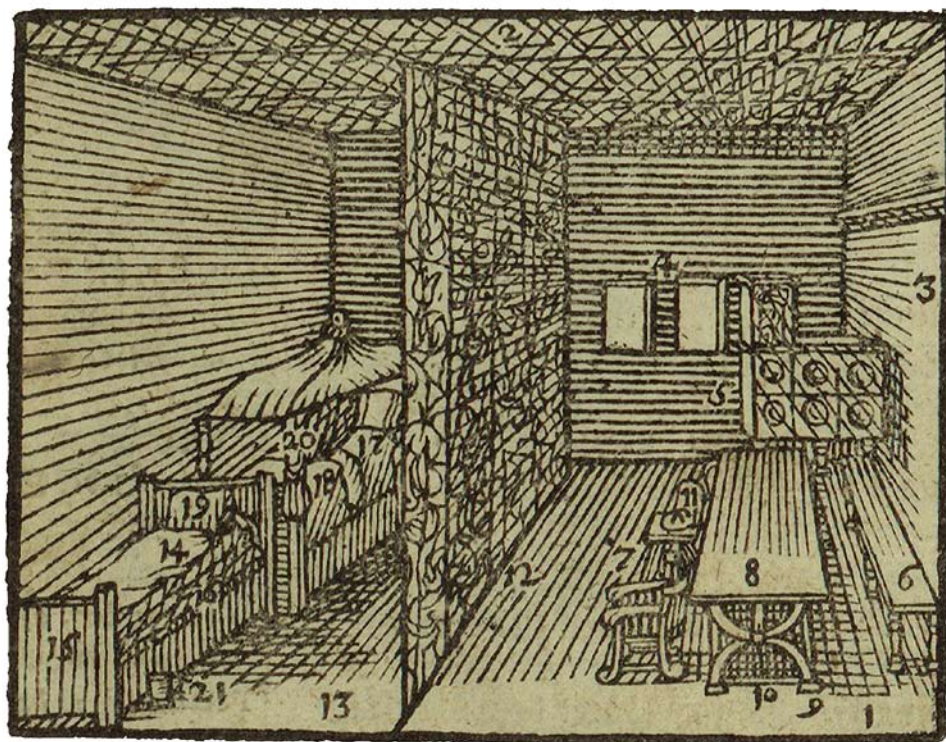
11) K oběma domům více P. Vlček a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*. Praha 1996, s. 232 a 328.

12) Dům Adolfa Myslicha se dosud nepodařilo identifikovat ani pomocí jiných pražských městských knih, ani M. Buňatová, o. c. v pozn. 9 polohu domu nezná.

umístěná „*almara s umyvadlem cínovým*“, tedy renesanční lavabo, které mohlo být kromě umyvadla vybaveno i nádobou na dolévání vody umístěnou nad ním a opatřenou kohoutem. To byl zřejmě případ „*umyvadla cínového v almaře na způsob žaluda*“ umístěného v „*světnici hořejší táflovanej*“ v domě Lorence Štorka.¹⁸⁾

Běžnou součástí hlavního pokoje byla postel. I v zámeckých parádních pokojích se v této době ještě objevovalo lože, mohlo se však již jednat jen o reprezentativní kus nábytku, zdobený nákladnými textilemi, ale ve skutečnosti neužívaný, symbolizující kontinuitu rodu.¹⁹⁾ V řadě zámků, jak svědčí pozůstalostní inventáře, již byl spací a obytný prostor oddělen. V zámku v Kostelci nad Černými lesy, náležejícím tehdy nejbohatšímu českému rodu Smiřických ze Smiřic, byly na počátku 17. století obytné a ke spaní určené místnosti striktně oddělené, i když v pokoji pána domu bylo zapsáno *lůžko*. Jednalo se však spíše o renesanční typ pohovky – lehčího kusu nábytku než byla postel, určeného pro denní odpočinek.²⁰⁾ To ostatně odpovídalo i vzrůstající potřebě intimity, která je právě pro období raného novověku typická. V městském prostředí však tato situace, jak se zdá, ještě nastala. Postel v *horní světnici* najdeme téměř ve všech inventářích. S největší pravděpodobností se skutečně užívala, zřejmě pánem a paní domu, kterým tak umožňovala spánek ve vytápěném pokoji. V domě manželů Myslichových, kteří vlastnili bezesporu jednu z nejlépe vybavených měšťanských domácností, se v „*hlavním pokoji*“ nacházelo „*lůžko malý bez nebes s moderacemi*“, které však mohlo být spíše než postelí onou pohodlnou „*pohovkou*“ pro denní odpočinek.²¹⁾ Naproti tomu ve světnici „*předního domu*“ Krocínových z Drahobejle stálo v roce 1620 „*lůžko dětinský s mřížkami a druhý lůžko bez nebes na jednu osobu*“ vybavené „*madrací přes celý lůž*“, polštáři a peřinami. Bylo tedy beze sporu určeno ke spaní.²²⁾ Spíše dojem provizorního lůžka pro občasné použití naopak působí „*postel u dveří v způsob truhlice, která se roztahuje, se dvěma šublady*“ v přední světnici domu U pařezu v pozůstalosti staroměstského radního písaře Jana Petra.²³⁾

Nejreprezentativnějším kusem nábytku ve světnici, ale zřejmě i v celém domě, byl *šenktiš*, sloužící primárně

Obr. 5: Světnice a komora: Světnice (1) je okrášlena táflováným stropem (2) a stěnami (3). Je osvětlena okny (4) a vytápěna kamny (5). Zařízení světnice jsou: lavice (6), židle (7), stoly (8) s nohami a trnožemi (9) a s podnožkami (10). Světnice je opatřena tapetami (12). Ke klidnému odpočinku v ložnici (označena jako komora ke spaní – *Schlaffkammer* – pozn. AN) (13) slouží postel (14) ustlaná na dřevěné konstrukci (15) přes slamník (16), s prostěradlem (17) a přikrývkou (18). Polštář (19) leží pod hlavou. Závěsem (20) se postel zakrývá. Nočník (21) slouží k ulevení měchýři. (J. A. Komenský, *Orbis sensualium pictus*. Norimberk 1668, s. 148)

k vystavení luxusního nádobí, popř. k umístění konvice s nápoji před jejich servírováním. Spodní část mohla být tvořena uzavíratelnou skřínkou, do níž se ukládal stolní textil, šicí potřeby a jiné drobné předměty ke každodennímu užití. V „*hlavním velkém pokoji*“ v domě Myslichů z Vilímštejna se nacházel „*šenktiš vykládaný*“, v jehož spodní části ukládala paní domu krajky, potřeby na šití, plátno a kment na zhotovení povlečení a rouch k zavítí ženské hlavy. Některé z nich ještě nebyly v době porážení soupisu dokončené. Horní část *šenktiše* tvořily police k umístění zmíněných luxusních nádob, u Myslichových se sem stavěly sklenice s postříbřenými a pozlacenými nožičkami, benátské sklenice „*řezané s erbem nebožtíka pana Adolfa Myslicha a při tom jiný řezaný a prostý sklenice benátský*“. Kromě sklenic sem náležely frankfurtské džbánky na mladé víno.²⁴⁾ *Šenktiš* byl vysoce luxusním kusem nábytku, který se ani zdaleka nenacházel v žádné měšťanské domácnosti. Ze sledované knihy inventářů jej najdeme pouze ve zmíněném domě Myslichových, v domě U pěti korun Lidmily Nerhofové,²⁵⁾ v domě bohatého měšťana Karla Kysweina v Železné ulici,²⁶⁾ a konečně v domě Lorenze Štorka ze Štorkenfelsu. Vždy zde byly vystaveny sklenice z benátského skla, v případě Lorenze Štorka ještě navíc sklenice „*rejsovaný s přikryvadly*“²⁷⁾ i bez nich či sklenice s *erby*. Za vstřícnosti reprezentativní lze považovat alabastrový kalamář a zejména „*3 indiánský porcelány do*

18) AMP, inv. č. 1175, f. 102r.

19) E. Lukášová, o. c. v pozn. 1, s. 38.

20) A. Nachtmannová, Kostelec nad Černými lesy v éře Smiřických. Provoz a vybavení renesančního zámku, *Průzkumy památek* X, č. 2, 2003, s. 87–102, zde s. 93–94.

21) AMP, inv. č. 1175, f. 33r.

22) Tamtéž, f. 227v.

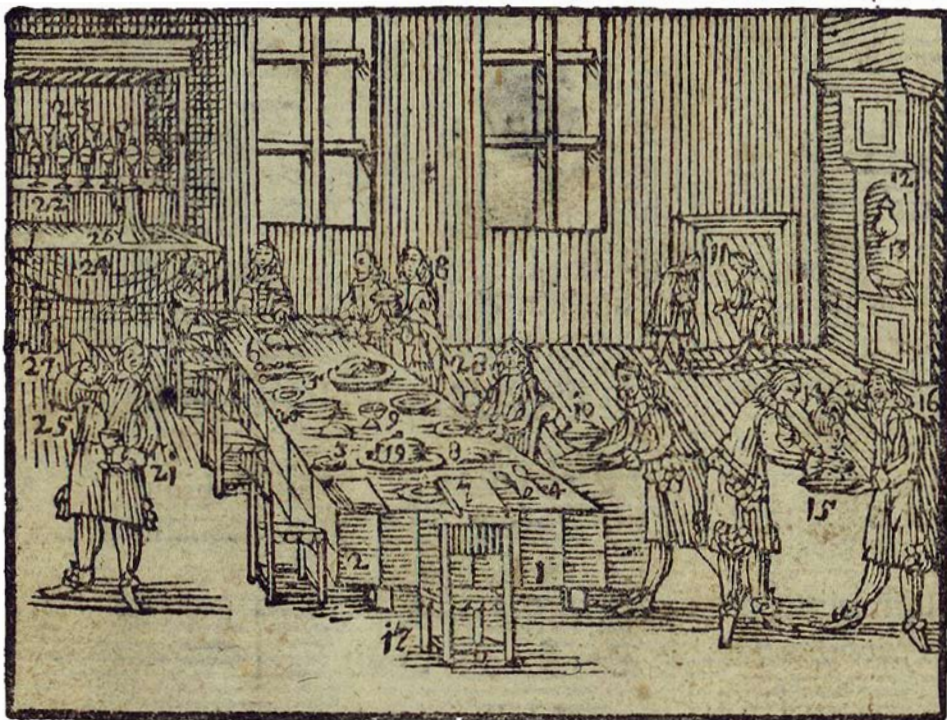
23) Tamtéž, f. 338v.

24) Tamtéž, f. 33r–33v.

25) Tamtéž, f. 303r.

26) Tamtéž, f. 208r.

27) Malované s víčky, nejspíše kovovými.

Obr. 6: Stovolání. Stůl je pokryt koberci (1) a ubrusy (2), na nichž jsou položeny talíře (3), lžíce (4), nože (5) s vidličkami (6), 7 – servíty, 8 – chléb a slánka (9), pokrmy se přináší v uzavřených nádobách (10), paštiky na tácech (19), hosté jsou uvedeni před hostitele, omývají si ruce v lavabu nebo v medenici (13), do níž se voda leje z konvice (14) a osuší si ruce do ručníku (16). Potom se posadí na židle ke stolu. Kraleč (18) krájí pokrmy a předkládá je. Šenk nalévá nápoje ze džbánu (25), nebo z konvice (26), nebo z láhve (27) do pohárů (22) a sklenic (23), které stojí na šenktiši (24). (J. A. Komenský: *Orbis sensualium pictus*, Norimberk 1668, s. 118).

stříbra fasovaným a jeden bez stříbra“.²⁸⁾ Pokud se skutečně jednalo o porcelánové nádoby, šlo o naprosto ojedinělá *preciosa*, s nimiž se v této době nesetkáváme dosud ani ve šlechtických domácnostech. Zmínka o „porcelánech“ není ostatně v soupisu staroměstských pozůstalostí ojedinělá. Také ostatní rodiny náležející k pražské kupecké elitě vlastnily několik kousků takových „porcelánů“. Z nich zmiňme alespoň „šálek porcelán se stříbrným spodkem a dvěma oušky stříbrnými pozlacenými“ v pozůstalosti již zmíněného Karla Kysweina.²⁹⁾ Mohlo se jednat o čínský porcelán, který se již od 15. století do Evropy dovážel, nebo i o italskou napodobeninu. Tomu by napovídala zpráva o „29 porcelánech nebo šálech modrý a bílý barvy hliněných“³⁰⁾ v pozůstalosti Adolfa Mysliča. Ve Florencii vyráběné zboží bylo totiž technicky blíže keramice než porcelánu a dekorovalo se právě modrou barvou. I tak šlo ale o vysoce luxusní zboží dovážené ze vzdáleného trhu a v Čechách zcela ojedinělé.

Šenktiš i ve šlechtické domácnosti patřil k nejvyššímu luxusu, náležel do aristokratického a dvorského prostředí a i zde se na něm prezentovalo nejdrahocennější stolní příslušenství, jaké bylo možno v majetku rodiny najít.³¹⁾

V domácnostech, kde nebyl v přední světnici umístěn šenktiš, se drahocenné nádoby vystavovaly „na římsách“. V domě fedršmukera (výrobce péřových chocholů a oz-

dob) Engelharda Junga z Jungenau byly v kanceláři vedle velké světnice „římsičky vůkol zlatý (!) prostý, na tých římsičkách sklenic benátského skla s přikryvadly 6“.³²⁾ Na římsy se ale nestavělo jen luxusní nádobí, záleželo zjevně na osobním vkusu majitelů domácnosti, co zde umístí. V rodině Lidmily Krocínové z Drahoběje se tak na římsy v hlavní světnici odkládaly knihy, stála tu dvě zrcadla a dokonce „tabulka černá řezbářským dílem dělaná, na ní napsané 128. žalm“.³³⁾ Ten svým textem: „Blaze každému, kdo se bojí Hospodina, kdo chodí po jeho cestách! Co rukama vytěžíš, budeš i jíst. Blaze tobě, bude s tebou dobře. Tvá žena bude jak plodná réva uvnitř tvého domu, tvoji synové jak olivové ratolesti kolem tvého stolu,“ představoval ideál zbožného měšťanského činnorodého života, jehož odměnou je hojnost Božích darů a spokojený rodinný život.³⁴⁾

Dalším výzdobným prvkem reprezentativního interiéru byly hodiny. Potřeba měření menších časových úseků byla vlastní měšťanskému prostředí, současně pak umělecky zpracované ukazatele času vhodně doplňovaly luxusní interiér.³⁵⁾ První stolní hodiny se u nás objevily roku 1525 a o téměř sto let později byly sice poměrně běžným předmětem, zejména v nákladném provedení si ale stále zachovávaly svou prestižní hodnotu. Pérový pohon umožnil miniaturizaci hodin, které se během 16. století začaly vyrábět ve stolní, skříňové nebo závěsné formě a nakonec i jako hodinky kapesní, cestovní nebo formované jako přívěsky na krk.³⁶⁾ Na počátku 17. století se v měšťanských inventářích setkáme s hodinami bicími i budicími. Bezesporu nejkrásnější byly ale „hodiny poloortojní se vším příslušenstvím, se sférou pozlacenou a postříbřenou“ umístěné v přední světnici domu U pařezu, náležejícím písaři Starého Města pražského Janu Petrovi.³⁷⁾ Oblíbené byly stále i sluneční hodiny, které však ve stolní formě, vyrobené z drahých materiálů, představovaly spíše půvabnou dekoraci než skutečný měřič času.

Na dojmu luxusu a zároveň na útulnosti dodával renesančním pokojům interiérový textil. Vzhledem k jeho

28) AMP, inv. č. 1175, f. 103v–104r.

29) Tamtéž, f. 213r.

30) Tamtéž, f. 51v.

31) Více k tomu E. Lukášová, o. c. v pozn. 1, zejm. s. 37–38; J. Petrů, Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha 1997, s. 262, 264–265.

32) AMP, inv. č. 1175, f. 359v.

33) Tamtéž, f. 228r.

34) Text žalmu podle ekumenického překladu.

35) K proměnám vnímání času v novověku: V. Bůžek, „A tak jsem tam dlouho zdržován byl...“. Čas v životě předbřlohorských rytířů, Dějiny a současnost 15, č. 3, 1993, s. 26–30.

36) Více k tomu J. Pešek, Hora ruit – hodiny v pražských měšťanských domácnostech okolo roku 1600, in: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchertová edd., Husitství – Reformace – Renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, díl 3. Praha 1994, s. 871–883.

37) AMP, inv. č. 1175, f. 338v.

značné ceně a současně vysoké spotřebě byl první součástí vybavení domácnosti, již se museli méně movití obyvatelé města vzdát. Naopak městské elity užívaly dekorační textil ve stejné míře a kvalitě jako nejbohatší šlechtické rodiny. Mluvíme-li o interiérovém textilu, máme na mysli přehozy přes stůl, látkové *špalíry* či čalouny na stěnách, závěsy na oknech a kolem lůžek.³⁸⁾ Na stoly se kladly *koberce*. Mínily se tím přehozy často soukenné, ale i hedvábné, vyšíváné i krumplované a také vázané orientální koberce, většinou označované jako „*turecké*“. Variantou byly kožené přehozy zdobené tlačením.³⁹⁾ Teprve na koberce se kladly po čas stolování ubrusy. Zatímco v běžných domácnostech se užívaly ubrusy z bílého plátna, v bohatých domech městské elity se stolovalo na ubrusech z lněného damašku nebo „s *modrým vytkáváním*“.⁴⁰⁾ K nim náležely ještě *servíty* – ubrousky, vzorované většinou stejně. Lněný damašek se používal také na ručníky, které se při slavnostním stolování nabízely hostům po opláchnutí rukou, jinak visely ve světnici vedle lavaba. Ručníky „*dlouhý vyšíváný černým hedvábím a v rozích s velkými květy*“, jaké byly zapsané v pozůstalosti Volfa Adama Cejze z Pirnova, lze počítat již spíše k interiérovým dekoracím, než utilitárnímu kusům textilu.⁴¹⁾ Zvláště pokud byly umístěné na ozdobných věšácích typu „*andělíčka mosazného k držení ručníků*“, které prodával mezi jiným kovovým zbožím pražský měšťan Tobiáš Ginter.⁴²⁾

Jen v nejbohatších inventářích se setkáme se *špalíry* – látkovými dekoracemi, které se zavěšovaly kolem stěn od římsy pod stropem a mohly sahát až k zemi. Vzhledem k vysoké ceně se navíc nejčastěji zavěšovaly pouze ve zvlášť dobře vybavených pokojích nebo jen v *hlavní světnici*. V domácnosti Adolfa Myslicha pokrývaly stěny „*hlavního velkého pokoje*“ „*špalíry barevné*“. V jednom z mnoha pokojů v jejich rozlehlém domě byly ještě „*okolo světnice malované špalíry*“. Další sada *špalírů* pak byla uložena v truhle v jedné z komor.⁴³⁾ *Špalíry* v reprezentativních pokojích najdeme také v soupisu Volfa Adama Cejze z Pirnova a mezi bohatým vybavením domu U pěti korun Lidmily Nerhofové. Kromě *špalírů* se na stěny věšely kožené tapety, které zejména s tlačeným zlateným

Obr. 7: Sv. Marek se lvem (Melantrichova bible, 4. vydání, Praha 1570, f. 521r). Luxusní měšťanský interiér se stolem opatřeným podnožkou a lavicemi pokrytými pro větší pohodlí polštáři. Na stěně za světcem jsou zavěšeny čalouny, nad nimi na římsě stojí ozdobné nádoby a knihy. (Převzato z: Dějiny českého výtvarného umění (kolektiv autorů) d. II/1, Praha 1989, s. 110.)

dekorem patřily k nejnádhernějšímu bytovému zařízení té doby. Je možné, že tak drahocenné dekorace se na stěny věšely jen ke slavnostním příležitostem. V domě U pěti korun v jedné z komor bylo v truhlách uloženo 38 větších a 40 kusů menších *tapecerajů* a k nim „*velká kůže tapeceraj*“.⁴⁴⁾ „*Vokolo velký světnice*“ byly zavěšeny „*pozlačený kůže*“ v domě U zlatého medvěda Lorence Štorka.⁴⁵⁾ V době smutku se jak pestrobarevné přehozy přes stůl, tak *špalíry* zakrývaly černým sukem. Obvykle se tato smuteční úprava užívala v *hlavní světnici* a na mázhausze, kam přicházeli hosté. Tak ji také v některých domech zachytili inventující úředníci.⁴⁶⁾

Nejdražší textilie se používaly na *firhaňky* – závěsy kolem lůžka, doplněné o *krance* – ozdobné látkové věnce kolem nebes. Vzhledem k tomu, že postel často stála přímo v *hlavním pokoji*, byly také tyto textilie součástí dojmu luxusu a vysokého společenského statutu, i když jejich prvotní funkcí bylo samozřejmě uchování tepla. V nejbohatších domácnostech se závěsy kolem loží a ozdobné *krance* pořizovaly z hedvábných látek, jako byla *tykyta* a *dupltykyta* (obdoba dnešního taftu) v nejrůznějších živých barvách, nejčastěji červené, žluté, zelené a bílé. Výjimkou jsou „*2 kusy firhanků tureckého díla barevné*“, jejichž materiál nebo typ výzdoby však nelze určit.⁴⁷⁾ Okraje závěsů se zdobily trásněmi – *franclemi*.⁴⁸⁾ Jako *firhaňky* se označovaly také závěsy na okna, které však většinou byly mnohem prostší co do výzdoby i materiálu. O jejich utilitární funk-

38) Více k těmto textiliím ve šlechtickém prostředí E. Lukášová, o. c. v pozn. 1, s. 29–35.

39) K nejkrásnějším musely patřit „*koberec vyšíváný s třepením z florentského hedvábí*“, „*koberec tlačený kožený na stůl a druhý koberec prostý kožený červeně tlačený*“ v pozůstalosti Volfa Adama Cejze z Pirnova. AMP, inv. č. 1175, f. 172r, 175v.

40) AMP, inv. č. 1175, f. 224r.

41) Tamtéž, f. 176r.

42) Tamtéž, f. 199r.

43) Tamtéž, f. 30v, 49v, 52r.

44) Tamtéž, f. 304r.

45) Tamtéž, f. 103v.

46) V domě Myslichových byly v *hlavní světnici* zakryty černým sukem dva stoly a stolice u nich, stejně jako *špalíry* okolo stěn. AMP, inv. č. 1175, f. 30v.

47) AMP, inv. č. 1175, f. 40r, 40v, 190v, 102r, 103r, 175v.

48) „*Svazky dva francí ke krancím na postel*“ v pozůstalosti Karla Kyrchmayera z Rejchvic, AMP, inv. č. 1175, f. 217v.

Obr. 8: „Pohár na způsob hroznu“ (NPÚ, ÚPS v Českých Budějovicích, Státní zámek Telč, inv. č. TE 618).

ci sloužící především k zateplení, svědčí použití těžších, hlavně vlněným materiálů, jako byl např. *haras*.⁴⁹⁾

Mezi luxusní předměty užívané k dekoraci patřila i zrcadla zavěšovaná na stěny, nebo (jak již bylo zmíněno) stavěná na římsy. Používala se ještě zrcadla kovová leštěná, ale mnohem běžnější již byla skleněná benátská zrcadla. Jejich rámování pak zvyšovalo cenu, krásu i reprezentativnost daného předmětu.⁵⁰⁾

Vysoce reprezentativním předmětem, který měšťanské elity přibližoval ke šlechtickému prostředí, byly obrazy všeho druhu. Najdeme je v místnostech, kam přicházeli návštěvníci, v *hlavním pokoji* a na *mázhausu*, ale i v čistě privátních komorách a pokojích uvnitř domu. Úředníci ne vždy popsali obrazy detailněji, takže se objevují lakonic-

49) AMP, inv. č. 1175, f. 102r, 103r, 49v, 304r.

50) Např. „zrcadlo v dřevě vyřezávaném a pozlaceném, druhý v černý mosazi na díle obložený“ v pozůstalosti Lidmily Krocínové, AMP, inv. č. 1175, f. 228r.

Obr. 9: „Pohár na způsob panny“ (NPÚ, ÚPS v Českých Budějovicích, Státní zámek Telč, inv. č. TE 609).

ké zápisy o „*figurách*“ (obrazech) či „*kontrfektech*“ (portrétech). V případě pozůstalosti Lidmily Krocínové však byli pečlivější. V jejím domě skýtala hlavní světnice slušnou ukázkou dobového malířství: 4 velké krajinomalby (*figury velký landšoftní*), „obraz Krista Pána olejnou barvou, obraz synáčka nebožtíka pana Cejsa olejnou barvou s andílkem, 4 figury v rámcích nýdrlandského malování, 6 panen v rámcích též nýdrlandského díla, figura Lotova se dvoumi dcerami olejnými barvami malovaná, vorel na tabuli malovaný, kupřších barvami malovaný na papíře“.⁵¹⁾ Na pavlači visel obraz sv. Jeronýma a mědirytiny: veduta Vídně a mapa Francie. V komoře, kterou zřejmě užívala paní Lidmila jako soukromý pokoj, byly umístěny 4 obrazy s alegoriemi žvlů.⁵²⁾ Zmíněný výčet dostatečně reprezentuje žánry i umělecké techniky zastoupené i v dalších měšťanských domácnostech. Z námětů většinou nechyběla náboženská

51) AMP, inv. č. 1175, f. 228v.

52) Tamtéž, f. 229v.

tematika, hojně byly portréty členů rodiny a také grafiky vedut nejrozličnějších evropských měst a mapy evropských států, celého kontinentu či mapy světa. Stejně jako šlechtici umísťovali i měšťané v reprezentativních prostorách svých domů portréty soudobých panovníků. Nejpočetnější soubor obrazů vlastnila rodina Adolfa Mysliča, s jeho podrobnějším popisem se však písař bohužel nezdržoval. Celkem zde zaznamenali úředníci úctyhodnou sbírku 40 obrazů, mezi nimi portréty císaře Rudolfa II. a císaře Matyáše. Konkrétněji jsou popsány ještě portréty dvou dětí nebožky Judity Myslichové zachycených společně s Adolfem Myslichem a obraz pána domu v celé postavě. Z pohledu kulturního historika je pak nesmírně zajímavý zápis o portrétu „bílým plátnem zastřeným“, který zřejmě zobrazoval právě zesnulou Juditu Myslichovou-Kyrchmayerovou a v rámci obřadního smutku byl zakryt.⁵³⁾

Vyjadřovala se tak úcta k zesnulému, zvyk byl a dosud je, však zřejmě reminiscencí na představy o možném návratu zemřelého, jež by pouhým pohledem mohl škodit živým.⁵⁴⁾ Za zmínku stojí, že žádný z obrazů nebyl vystaven v *pokoji hlavním*, zato největší část sbírky byla umístěna v pokoji Jana Hendrycha, nejstaršího syna zesnulých manželů a dědice domu.⁵⁵⁾ Záleželo tedy zřejmě na osobních preferencích dospělých členů rodiny, zda se obrazy pořizovaly, a kam byly v rámci domu umístěny.

Dalším druhem nástěnné dekorace, která napodobovala šlechtické prostředí, avšak bez nároku na uměleckou kvalitu, byly zvířecí parohy. Na rozdíl od jiných luxusních předmětů je najdeme i v běžných měšťanských domácnostech, kde mnohdy sloužily zcela utilitárně jako věšáky.⁵⁶⁾

Významnou součástí vybavení bohatých domácností byly knihy. Uchovávaly se v *almarách* v hlavních světnicích, ale v případě větších knižních souborů mohly být rozmístěny takřka po celém domě v počtech i několika set kusů. Úředníci většinou pečlivě rozepisovali nejen tituly

Obr. 10: Interiér komory. V pozadí lože s nebesy, firhaňky a krancem. Vpředu stůl a lavice, na stole svícen na 3 svíčky, vedle stolu kolíbka s připravenými peřinkami. Na stěně vlevo je připevněno cínové umyvadlo s nálevkou a vedle něj zavěšen vytkávaný ručník. Anonym: Narození panny, asi 20. léta 16. století, Rijksmuseum Amsterdam (převzato z: commons.wikimedia.org).

knih, ale i jejich rozměr podle tiskařského označení, který současně předznamenával i jejich cenu. Co do tématu se objevuje zejména literatura s náboženským obsahem, samozřejmě včetně bible, dále právní spisy, kalendáře, kroniky a kosmografie, lékařské spisy a ve velkých knihovnách i poezie, filosofické spisy a cestopisy. V domácnostech se vztahem k hudbě najdeme kancionály a soubory notových záznamů. Z jazyků je na prvním místě čeština a němčina, objevuje se i latina a další jazyky. Občas ovšem písařům došla trpělivost a po podrobném popisování obsáhlé rodinné knihovny roztroušené po celém domě, zapsali už jen „*v almaře knihy užitečné i neužitečné*“.⁵⁷⁾ Knihy byly bezesporu i vzácným darem, velmi dobře se k tomu hodily modlitební knížky, které pak byly vypraveny se vši možnou nádherou. Judita Myslichová například vlastnila modlitební knížky vázané v aksamitu se stříbrnými puklami.⁵⁸⁾ Výjimečná péče byla věnována v protestantských domácnostech rodinným biblím. Najdeme bible vázané v aksamitu, nebo „*bibli s pozlacenými listy*“ v hlavní světnici domu Karla Kysweina.⁵⁹⁾

53) Tamtéž, f. 33v, 34r.

54) A. Navrátilová, *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, s. 207–208.

55) AMP, inv. č. 1175, f. 50v.

56) Dva pláště, kabát, 3 páry punčoch a dva klobouky našli úředníci pověšené na rozích v domě U Boží sukně Havla Štýrského z Radostic, AMP, inv. č. 1175, f. 240r. Podobný způsob se objevuje zejména ve starších zápisech v 16. století.

57) AMP, inv. č. 1175, f. 135v.

58) Tamtéž, f. 47v.

59) Tamtéž, f. 203v. Více ke knižní kultuře a kulturnímu životu praž-

Vybavením, které již z luxusních předních pokojů měšťanských domácností mizelo, byl „šrák“ – dřevěná tyč či bidlo zavěšené pod stropem v blízkosti kamen. Na něj se zavěšovalo oblečení k uschnutí či vyvětrání, popř. se zde nahřívaly peřiny. Zatímco ve středověkých literárních památkách se podobné uložení oděvu před spaním zmiňuje i v královských ložnicích a v měšťanských domech 16. století jej najdeme stále poměrně běžně, ze sledovaných luxusních inventářů je zaznamenán pouze v přední světnici domu Lidmily Krocínové z Drahohejle.⁶⁰⁾ Způsob jeho užití dokládá pozůstalost Havla Štýrského, kde byly ve *světnici nahoře* nalezeny dvě peřiny, polštář, 3 podušky a tři polštáře potažené červenou kůží přehozené „na šráku“.⁶¹⁾

KANCELÁŘ

V domácnostech bohatých kupců nebo vysoce postavených úředníků se v těsné blízkosti hlavní světnice nacházela *kancelář* – pracovní prostor majitele domu. V některých případech byla zřejmě nějakým způsobem vestavěna přímo do prostoru světnice, snad pomocí dřevěných příček nebo jiných lehčích konstrukcí, které pracovní prostor oddělily, ale současně jej stále ponechaly součástí obytné místnosti. Svědčil by o tom zápis o „*světnici velké s kancelářkou*“, která byla popsána v domě sekretáře české dvorské komory Volfa Adama Cejze z Pirnova. Ve zmíněné světnici bylo zapsáno běžné zařízení: stoly, stoličky, cínové umyvadlo ve skřínce, jelení rohy na stěnách, obrazy a svícny. Následuje popis věci „*v kanceláře*“, jenž jasně svědčí o tom, že se jednalo o prostor, nikoliv třeba jen skříň tohoto názvu. Nacházely se zde stolek se stoličkou a sesle, na stěnách 16 malých obrazů a na stolečku 3 knihy – 2 sbírky kázání a kniha o umění destilace. Podobnou „*kancelářku ve světnici*“ našli úředníci i v domě bohaté postríhačky sukna Markéty Laurynové. V tomto případě se zde kromě sedacího nábytku a stolu, nacházel *šrejbtiš* a v něm „*ušelijaké listovní věci a kvitance*“ – tedy písemnosti a dlužní úpisy.⁶²⁾ Také popis domácnosti staroměstského radního písaře Jana Petra začíná záznamem o předmětech, které se našly „*ve světnici přední v kanceláři*“. Vedle různých knih zde byly uloženy „*spisy, listy a knihy náležející do kanceláře Starého Města pražského a ty byly zvlášť sepsány a vráceny na radnici*“.⁶³⁾ Dojem nevelkého ohrazeného prostoru vyvolává popis pozůstalosti Karla Kysweina. „*Ve světnici vedle v jedné kanceláři*“ se nacházel *šrejbtiš* obsahující „*rozličné auscuky a psaní handlovní, knihy kupecké a handlovní*“ a také nebožtíkovu pečeť, dále se tu našla koutní almara, v níž byla uzavřena finanční hotovost a šperky, které majitel domu přijal jako zástavu na půjčku. A zápis pokračuje: „*proti kanceláři šrejbtiš, kde se psává, a tu rozličné kupecké listy*.“ V popisu pak následuje zařízením světnice.⁶⁴⁾

Dojmem nevelkého prostoru, do nějž se ale vešlo několik lidí, působí zápis o kanceláři v domě Adama starší-

ho z Libušína. Inventář jeho pozůstalosti místy přechází spíše v protokol o průběhu inventarizace, která rozhodně neprobíhala jako důstojný právní úkon v domě smutku. Kromě městem pověřených úředníků a písaře se jí účastnila vdova, která si přizvala i svého otce, dále dospělý syn zesnulého, minimálně jedna z dcer a její manžel. Ti všichni se zřejmě během pořizování soupisu nacházeli v nebožtíkově *kanceláře* vedle velké světnice. Tady byly kromě několika knih a různých cenných drobností, jako byly hodiny a pozlacené figurky, uloženy peníze na hotovosti a truhlička plná písemností. Centrem pozornosti se však staly kožené desky, či schránka, plná listů, nejspíše dlužních úpisů, které představovaly pro toho, kdo by byl schopen dluhy vymoci, značný majetek. Než však mohlo dojít k sepsání listů, desky se ztratily. Následoval spor, při němž se pozůstalí navzájem obviňovali z krádeže, a nakonec vdova požádala, aby byla celá věc řádně zaprotokolována, kancelář dobře uzavřena a zapečetěna městskou pečeti.⁶⁵⁾ Je tedy zřejmé, že prostor byl jednoznačně oddělen od světnice a bylo možno jej snadno uzavřít.

V některých domech byla *kancelář* nesporně samostatnou místností nacházející se v bezprostřední blízkosti velké světnice.⁶⁶⁾ Vzhledem k tomu, že je prakticky bez výjimky používáno zdvojnásobné označení, jednalo se však ve většině případů o velmi malou místnost. Umístění kanceláře jako pracovního prostoru v bezprostřední blízkosti reprezentativních a soukromých obytných místností odráží dosud neexistující oddělení pracovního a rodinného prostředí, stejně jako pracovního a volného času. Tomu zcela odpovídá i fakt, že úředníci městští i královští běžně úřadovali doma, kam si donášeli i písemnosti, jež měly být uloženy v příslušné kanceláři.⁶⁷⁾

Jako *kancelář* však mohla být označena i nevelká místnost užívaná k uložení a vystavení drahocenných předmětů, evokující představu šlechtických kabinetů a kunstkomor. Opět se tu nabízí potřeba dobře uzavíratelného prostoru. Právě takovou kancelář popsali úředníci v domě fedršmukera Engelharda Junga z Jungenau. „*V kanceláře při též světnici našlo se: římsičky vůkol zlatý prostý, na týchž římsičkách sklenic benátského skla s příkryvadly 6, džbánků sklených malovaných, šálů hliněných tureckého díla 4*“. Další vybavení tvořil stůl s kamennou do dřeva zasazenou deskou pokrytý koženým kobercem, malé zelené lůžko pod nebesy se závěsy a „*moderací prostou*“. Kromě toho zde bylo uloženo veškeré rodinné stříbro, k jehož zvážení a ocenění musel být povolán starší cech zlatníků. Součástí tohoto rodinného „pokladu“ byly stříbrné pozlacené koflíky, šály, konvičky, slánky, lžice a dále číška z mořské mušle s perleťovým víčkem či koflík „*z muškátové kulky*“.⁶⁸⁾ Soubor doplňovaly rodinné šperky ženské i mužské.⁶⁹⁾

65) Tamtéž, f. 124r–125r.

66) Např. „*Kancelářka vedle velké světnice hořejší*“ v domě Karla Kyrchmayera z Rejchvic, AMP, inv. č. 1175, f. 224v.

67) Více k vnímání pracovního a volného času J. Petráň o. c. v pozn. 31, s. 34–36.

68) Vzhledem k velikosti muškátu odvozujeme, že se jednalo spíše o kokosový ořech, jenž se v té době používal pro výrobu luxusních čiší, jaké jsou ve sbírkách řady evropských muzeí.

69) AMP, inv. č. 1175, f. 359v–360v.

ských měšťanů vůbec J. Pešek, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620* (Všední dny kulturního života), Praha 1993, zejm. s. 64–103.

60) AMP, inv. č. 1175, f. 228r.

61) Tamtéž, f. 237v.

65) Tamtéž, f. 10r.

63) Tamtéž, f. 337v–338r.

64) Tamtéž, f. 203r–203v.

KOMORY A SKLEPY

Etymologií výrazu „sklep“ se zabýval Pavel Kodera, přičemž jeho závěry zcela odpovídají svědectví staroměstských inventářů z našeho výběru. Jako „sklep“ se označovala dobře uzavíratelná klenutá místnost poskytující soukromí a současně zcela vhodná k uložení majetku.⁷⁰⁾ Prakticky ve stejném významu se používalo i označení *komora*, která však zřejmě mohla být plochostropá. V obou případech se jednalo o místnosti bezprostředně navazující na světnice a sloužící dílem jako úložný prostor, dílem jako místo na spaní. Existence sedacího nábytku a stolů v takto nazvaných místnostech však svědčí i tom, že zde bylo možno trávit delší čas. Nesetkáme se však se zápisy o kamnech nebo hrncích do kamen, z čehož lze usuzovat, že sklepy a komory nebyly vytápěné a tedy hlavně zimě nebyl delší pobyt v nich právě pohodlný. Existenci nějakého otopného zařízení však nelze jen na základě pozůstalostních inventářů zcela vyloučit. O tom, že komora mohla sloužit k dennímu pobytu a být jakýmsi soukromým pokojem svědčí i zápis o „*papouškovi popelatém*“, kterého „*v kleci drátový*“ chovala v komoře s okny na ulici Lidmila Krocínová z Drahohejle.⁷¹⁾ Stěží by někdo choval exotického ptáka, jehož vlastnictví bylo samo o sobě distinktivním znakem, v uzavřené místnosti, kam se chodí jen zřídka. Zcela nevyužita by tak byla ostatně i obdivuhodná schopnost papoušků napodobovat lidskou řeč. V téže komoře měla paní Krocínová ostatně postaven domácí oltářík „*dřevěný řezbářským dílem pěkně dělaný, místem pozlacený, uvnitř figura s krucifixem z alabastru dělaná*“.⁷²⁾ To svědčí nejen o zbožnosti zmíněné dámy, ale zejména o tom, že minimálně tato konkrétní komora se blížila více soukromému obývacímu pokoji, než čistě utilitárnímu prostoru k uchování věcí a spaní. Upomíná však i na malé domácí kaple oblíbené ve šlechtickém prostředí až hluboko do 19. století, jež byly odrazem vysokého postavení svých uživatelů. Možnost uchýlit se k tichému rozjímání a modlitbě kdykoliv během dne bez potřeby opustit dům ocenily především právě ženy, dopřána však byla většinou pouze příslušnicím společenských elit.⁷³⁾

Komory se nacházely v bezprostřední blízkosti světnic a v úzké návaznosti na ně. Tak byly také označovány: najdeme komoru „*podle téhož hlavního pokoje*“, „*sklep pan- ský podle komory*“, „*komoru skrze světnici*“ nebo „*komoru naproti té světnici*“ apod.⁷⁴⁾ Sklepy se objevují v přízemí i patrech domu, pak se označovaly jako suché, a také v suterénu, v poloze, kde bychom dnes sklep nejčastěji hledali. Pak se mluví o „*sklepu pod zemí*“. Komory jsou naproti tomu zapsány téměř bez výjimek v patře. „*Sklep malý, z též světnice do něho jdouc*“ a „*sklep klenutý velký podle téhož sklípku*“ se nacházely v prvním patře domu U zlatého medvěda, dále je v téže domě zachycen „*dolejší sklep vzadu podle lázničky ve dvoře*“ a vedle něj „*menší podlejší sklípek*“ a nakonec tři sklepy „*dole pod zemí*“, v nichž bylo uloženo víno.⁷⁵⁾

70) P. Kodera, Sklep či klenutie? Pokus o historicko-sémantický rozklad staročeských výrazů pro klenbu, Svorník 5, 2007, s. 5–12.

71) AMP, inv. č. 1175, f. 229v.

72) Tamtéž, f. 229v.

73) Vice k tomu R. Martinek, Srdce rodů, in: A. Nachtmannová ed., „Kdo vyšívá, nehřeší,“ liturgické textilie z darů českých šlechticů. Katalog výstavy. Olomouc 2021, s. 45–57.

74) AMP, inv. č. 1175, např. f. 33v, 60r, 102r a další.

O faktu, že komory sloužily ke spaní, svědčí zápisy o postelích. Nenajdeme snad popis komory, v níž by chyběla postel. Běžně jich zde bylo umístěno i více, popř. vedle postelí pro dospělé stálo ještě „*lůžko dětinské s mřížkou*“.⁷⁶⁾ Pro kojence byly určeny kolíčky obyčejné i *visuté*, tedy zavěšované na stropní trám.⁷⁷⁾ Obvyklé složení lůžkovin pozůstávalo z prostěradla, spodní a svrchní peřiny, polštáře a podušky. Jako podklad se na dno postele zřejmě i v luxusních domácnostech kladla sláma. V záznamech se s ní samozřejmě téměř nesetkáme, protože neměla prakticky žádnou cenu, ale zápis o „*plachtě přes slámu*“, která byla uložena spolu s dalšími lůžkovinami v posteli v komoře domu Krocínů z Drahohejle, svědčí o jejím běžném užívání. Podle dalšího vybavení je navíc patrné, že se jednalo o komoru obývanou některým ze členů rodiny, snad přímo paní Lidmilou Krocínovou, nikoliv služebnictvem.⁷⁸⁾ Podobně je v rozsáhlé pozůstalosti Lidmily Nerhofové zapsána „*postel zelená s podslamkou*“.⁷⁹⁾ V soupisech se sice objevují i „*madrace*“, jednalo se však spíše o prošívanou příkrývku nebo luxusní přehoz přes postel. Tomu by odpovídala „*madrací se svrškem tureckýho vyšívání barevnýho a plátnem modrým podšitá*“ z majetku sekretáře české dvorské kanceláře Volfa Adama Cajze z Pirnova, „*2 modrací tuplkykytové*“ (ze silného hedvábného taftu) v domě Lidmily Nerhofové, popř. matrace uložené v truhle spolu s povlečením a dalším textilem v pozůstalosti váženého obchodníka Adama Jeronise z Libušína.⁸⁰⁾ I „*madrací přes celý lůž*“ vyvolává spíše představu přehozu zakrývacího celou postel, zvláště pokud byla umístěná v hlavní světnici v domě Krocínů z Drahohejle.⁸¹⁾ Peřiny představovaly i v bohatých domech velký majetek a jejich zásoba byla zřejmě postupně doplňována, aby mohlo v domě nocovat dostatečné množství rodinných příslušníků, služebnictva i hostů. V domě Adolfa Myslicha se tak našlo těžko představitelných 67 kusů peřin, polštářů a podušek na 15 postelích.⁸²⁾ Peřiny, které se zrovna neužívaly, byly zastýlány v rezervních postelích, jak to bylo ve venkovském prostředí leckde zvykem ještě ve 20. století. V pozůstalosti fedrsmukera Engelharda Junga se v komoře „*jdouc skrze světnici*“ našlo 38 kusů peřin „*větších i menších, dlouhých i obyčejných polštářů*“.⁸³⁾ Zvláštní peřinky se pořizovaly i pro novorozence do kolíbek. Ve druhém domě Lidmily Krocínové se ve „*sklepe naproti světnici*“ našla „*kolíbka visutá a na ní: 4 poduštičky jednotejný, 5 malých poduštiček a přes ně plachta*“.⁸⁴⁾

Povlečení na lůžkoviny se uchovávalo obvykle v truhle umístěné v bezprostřední blízkosti postele. Tato truhla pak mohla posloužit „*místo stupadla u lože*“, jako tomu bylo v domě U denice patřícím Dionýsiu Ratenpergerovi z Děvína.⁸⁵⁾ Zatímco i v poměrně bohatých staroměstských rodinách se povlečení pořizovalo pouze z hladkých lněných tkanin různé kvality, bylo vybavení postelí v do-

75) Tamtéž, f. 104r, 106r, 106v.

76) Tamtéž, f. 48r.

77) Tamtéž, f. 52v.

78) Tamtéž, f. 229v.

79) Tamtéž, f. 308v.

80) Tamtéž, f. 135r, 175v, 304v.

81) Tamtéž, f. 227v.

82) Tamtéž, f. 30r–52v.

83) Tamtéž, f. 362r.

84) Tamtéž, f. 236r.

85) Tamtéž, f. 261r.

Obr. 11: Zařízení kuchyně s otevřeným ohništěm. Vybavení: hrnec (9), kotl (10), vařečka (12), hmoždýř (13), palička (14), struhadlo (15), rožeň (16), rošt (18), pánev (19), třínožka (20), pohrabáč (21), křesadlo (22), škoppek (23), dále mísy, sekáčky, cedníky apod. Vzadu misník s připraveným nádobím (J. A. Komenský: *Orbis sensualium pictus*, 1720. Převzato z: J. Petrář: *Dějiny hmotné kultury II/2 Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1997, s. 821).

mácnostech náležejících k staroměstské elitě obrazem skutečného luxusu. V inventářích několika nejbohatších rodin najdeme desítky kusů povlaků vyšíváných červeným, bílým nebo černým hedvábím, s květy, s mřížkou (snad je míněna výšivka na výřez), s krajkami, včetně paličkováných či se stříbrnými tkanicemi. Krajkami byla zdobena dokonce i prostěradla. V soupisech bohatých domácností se objevují i zdobené polštáře v nepratebných povlácích, které byly zřejmě určeny spíše k položení na ustlané lože nebo k použití na sedacím nábytku. K takovým patřily kožené polštáře, zejména „dlouhé“, zřejmě ve tvaru válce, polštáře aksamitové nebo opatřené náročnou výšivkou, jako bylo 5 polštářů s erby v pozůstalosti manželů Myslichových.⁸⁶⁾

Kromě lůžkovin se však v komorách a sklepech uchovalo prakticky vše, co by ve světnicích překáželo nebo co mělo být pečlivě uloženo a uzavřeno. Jako úložný nábytek se používaly truhly a almáry, jimiž byly komory doslova obestavěny. Některé místnosti označené jako komora nebo sklep musely být, podle množství nábytku soudě, poměrně rozlehlé. V komoře „podle hlavního pokoje“ v domě Myslichových se kromě stolu, dětského stolečku a tří stolic nacházela postel pod nebesy, železná truhla naplněná nejrozličnějším stříbrným nádobím a dalšími drahocennostmi, „šrejbtli vykládané“ obsahující šperky, dále „velká dvojnásobná almara“, v níž byly uloženy dámské oděvy a různý textil, jako byly ubrusy a ručníky. Hned za dveřmi byla umístěna „truhla velká“ plná dalšího textilu: *firhanků* k ložím, ubrusů a prádla. Další menší truhla postavená vedle postele obsahovala povlečení a různé dosud nenastříhané látky. V „truhle nízké u okna“ se našly opět nenastříhané látky, potřeby k šití, ubrusy a ručníky. Mnohem zajímavější byl obsah „almáry na protější straně“ zahrnující vedle dětských oděvů také turecký koberec „vyhraný na karbaně“ a množství různých zlatých a stříbrných předmětů,

86) Tamtéž, f. 51r, 311r; kožené polštáře najdeme prakticky v každé trochu bohatší pozůstalosti.

které nebožka paní Myslichová vzala jako zástavu na finanční půjčky, včetně knihy, kam si půjčky zapisovala. Dále zde byla uložena řada důležitých dokumentů, mezi nimi i majestát, jímž byl rodině udělen erb a predikát, zbytek skříně zabíraly knihy. Poslední „almara s mřížkou“ obsahovala kromě dalších kusů látek také modlitební knihy.⁸⁷⁾ Složení předmětů uložených v této komoře se v jiných domácnostech více méně opakuje, většinou však není soupis ani zdaleka tak obsáhlý. Bez výjimky se v komorách ukládaly osobní oděvy a velmi často také preciosa, na něž bývaly vyhrazeny železné, nebo alespoň dobře uzamykatelné truhly. Ve sledovaných domácnostech pražské elity najdeme drahocenné stolní nádobí a de-

korační předměty, které mohly směle soutěžit s vybavením šlechtických paláců. Ostatně obchodníci je přiváželi z významných evropských trhů, kde nakupovali pro své šlechtické zákazníky. Velmi působně o tom svědčí soupis majetku po Adamovi Jeronisovi z Libušína, majiteli domu U Tatků na Uhelném trhu a bohatém obchodníkovi. Při popisu majetku byla nalezena truhla naplněná stříbrným nádobím, které postupně během manželství dostávala manželka od svého zesnulého chotě. Ke každému svátku jí daroval stříbrnou číšku nebo konvičku a z každé cesty na výroční norimberský trh jí přivezl další dárek: cínové pozlacené umyvadlo s nalívatkem, „stříbrný koflík na způsob mlejnu“ nebo pozlacené svícny a slánky.⁸⁸⁾

Soupis pozůstalosti manželů Myslichových svědčí o tom, že množstvím i dekorem a způsobem zpracování se preciosa v jejich domácnosti od věcí ve šlechtických domech nijak nelišila.⁸⁹⁾ Nejčastějšími stříbrnými předměty byly koflíky s víčky nebo bez nich, stříbrné láhve, šály, konvičky a lžičky. Zatímco v domácnostech bohatších pražských řemeslníků bychom našli jen jeden, nebo nejvýše několik pečlivě střežených stříbrných předmětů, v domácnostech kupeckých elit se takových drahocenností nacházely desítky kusů, řada z nich zdobená rodovým erbem. V rodině Myslichových měly dokonce i děti „malej stříbrnej koflíček, z něhož piji“, což je zároveň dokladem, že stříbrné nádobí nebylo jen tezaurem majetku, ale skutečně se alespoň při svátečních příležitostech používalo. Vysokou uměleckou i řemeslnou hodnotou se pak vyznačovala preciosa zhotovená podle módních manýristických vzorů. Koflíky „na způsob hrušky“, či „na způsob hroznu“, koflíky „do sebe ucházející“, „na způsob panny udělaný“, či „na způsob mlejnu větrného s korýtkem“ najdeme dodnes ve sbírkách

87) AMP, inv. č. 1175, f. 33v–48r.

88) Tamtéž, f. 128r.

89) Srov. inventář precios v Jindřichově Hradci: E. Lukášová – V. Smolová, o. c. v pozn. 1, s. 54–60, preciosa v edici inventárního soupisu s. 98–105.

muzeí a zámků, těžko však rozhodnout, jak vypadalo „nádobíčko stříbrný pozlacený jako beránek“.⁹⁰⁾ Stříbrná pozlacená loď v domě Karla Kyrchmayera z Rejchvic pak již byla skutečně nádhernou manýristickou dekorací, která mohla být kladena na slavnostní tabuli při svátečních příležitostech.⁹¹⁾ Kromě stříbrných předmětů a benátských sklenic, které zůstávaly stabilně vystaveny na šenktiši, popř. se do truhel ukládaly ve zvláštních pouzdech, najdeme ve staroměstských inventářích také luxusní nádoby z exotických materiálů, jako byl „koflík z muškátový kulky ve stříbře fasovaný“, „číška malá z mořský mušle a při ní přikryvadlo z perlové matky“, nebo „perlová matka na způsob lodičky“.⁹²⁾

Šperky a jiné drobné předměty se uchovávaly v různých menších skřínkách a krabicích, které mohly být následně uzamčeny v truhlicích nebo vystaveny na jiném kusu nábytku jako svého druhu dekorace. Mezi takové patřily dřevěné malované krabice hranaté i „okrouhlé“ nebo krabičky ze slonoviny.⁹³⁾

Dosud jsme ve velké míře mluvili o předmětech reprezentativní povahy, jimiž členové bohatých kupeckých rodin podtrhovali své elitní postavení.⁹⁴⁾ Obrovské bohatství a přístup k luxusnímu zboží, které jejich prostředí byly vlastní, však skýtaly také možnost pořizovat si věci čistě pro potěchu, ukrácení chvíle, či zpříjemnění života. Máme na mysli např. hudební nástroje, stolní hry či nákladné dětské hračky. Hudební kultura byla na Starém Městě podivuhodně rozvinutá. Bohatí měšťané se věnovali muzicírování a své děti nechávali učit hudbě například od ředitelů kůru početných pražských kostelů. Hudební nástroje tak najdeme v jednotlivých domácnostech na čestných místech ve velkých světnicích či v osobním prostoru komor a soukromých pokojů. Z jejich široké škály jmenujme alespoň „klavikordium“ ve velké světnici druhého z domů Karla Kysweina v Železné ulici, „instrument jeden na způsob harfy, zůstává za varhaníkem, který sirotka učil“ zapsaný v téže pozůstalosti či dvě loutny, které vlastnil Lorenz Štork.⁹⁵⁾ O vztahu k hudbě však mohou svědčit i sbírky notových záznamů, které jsou v pozůstalostech také nezfátka zachyceny.⁹⁶⁾ Stolní hry z pražských domácností pak směle mohly soutěžit s podobnými předměty ze šlech-

Obr. 12: Floris Claesz van Dijk: Zátiší s ovocem, ořechy a sýrem, olej na plátně, 1613, Frans Hals Museum, Haarlem. Na stole je prostřen červený koberec, snad z hedvábného damašku, překrytý luxusním damaškovým ubrusem obroubeným paličkovanou krajkou. Potraviny jsou naservírovány na vyleštěných cínových nebo stříbrných talířích (převzato z: commons.wikimedia.org).

tického prostředí. Zmíníme alespoň „vrhcáby mramorový“, nebo „vrhcáby pěkný vykládaný a druhý na šachy pěkným dílem fasovaný a kostmi vykládaný“ v majetku Lorenze Štorka a Volfa Adama Cejze z Pirnova.⁹⁷⁾ Dětské hračky pochopitelně nebyly jen výsadou bohatých dětí. Dřevěné koně potažené malovaným plátnem, panenky s malovaným obličejem oblečené do hedvábných šatiček či „titěrky alabastrový dětinský“⁹⁸⁾ ale svým dětem mohli dopřát jen ti nejbohatší.⁹⁹⁾ K životu v luxusu patřily samozřejmě i drobné příjemnosti, jež ocenily zejména ženy, jako byly slonovinové náprstky, vykládané truhličky na šití, měděná ohřívadla postelí či „koule mosazný k vohřívání rukou“, obojí naposled zmíněné asi plněné žhavými uhlíky. Vědecké zájmy pána domu odrážejí zápisy o globusech, astrolábech a různých astronomických přístrojích.¹⁰⁰⁾

Vzhledem k tomu, že se v komorách ukládalo množství cenností, musely být alespoň některé v rámci domu dobře uzamykatelné. S počínající třicetiletou válkou však v některých rodinách ani to nestačilo a měšťané začali budovat různé skryše. V domě Volfa Adama Cejze z Pirnova tak byl v roce 1620 zapsán „sklep na mázhauze proti přednímu pokoji“, kde byly uloženy přibližně tytéž předměty, jako v jiných komorách, včetně množství stříbrného nádobí. Ale „pod týmž sklepem“ se nacházel další „sklep zazděný, do něhož se vrchem vchází“, kam nebožtík uschoval důležité dokumenty dvorské kanceláře, jejímž byl sekretářem. Jednalo se o majestáty, tedy vůbec nejvýznamnější listiny, o jejichž obsahu však bohužel nic nevíme. Snad se tak Volf Adam Cejz snažil zamezit jejich případnému zcizení či zničení, které by hrozilo, pokud by zůstaly uloženy na svém původním místě. Navíc ve sklepech stálo několik prázdných truhel, do nichž mohly snad být v případě potřeby přeneseny drahocennosti z horního sklepa.¹⁰¹⁾

90) AMP, inv. č. 1175, f. 34v–35v.

91) Tamtéž, f. 222v.

92) Tamtéž, f. 132v, 231v, 360v. Jako perlová matka se označovaly mušle perlorodek, nebo přenesené perle jako taková.

93) AMP, inv. č. 1175, f. 38r, 219v, 223v.

94) Nevěnujeme zde pozornost oděvu a šperku, přestože ty hrály v osobní reprezentaci zcela zásadní roli. Nepatřily však mezi vybavení domu, ale byly osobním majetkem jednotlivých členů rodiny.

95) AMP, inv. č. 1175, f. 214v, 215r, 104r.

96) Tamtéž, f. 187v. Více k tomu J. Pešek, o. c. v pozn. 58.

97) AMP, inv. č. 1175, f. 104r, 177v.

98) Nejspíše drobné figurky na hraní.

99) AMP, inv. č. 1175, f. 195v, 351v.

100) Tamtéž, f. 193r, 207v, 352r, 352v.

Obr. 13: Sebastian Stoskopff: Kovová nádoba a sklenice v proutěném koši, 1. pol. 17. stol. olej na plátně, Staatliche Kunsthalle Karlsruhe. Ukázka vzácného skla zdobeného zlacením. Kovová nádoba sloužila k chlazení vína (převzato z: commons.wikimedia.org).

MÁZHOUZ, SÍŇ A KUCHYNĚ

Název mázhouzu pochází od staroněmeckého výrazu „masz“¹⁰²⁾ nebo „muos“ značící jídlo a „hus“ – síň, nebo místnost, přeneseně dům, a šlo tedy o prostor vyhrazený jídlu. Pozůstalostní inventáře ale naznačují, že měl i řadu dalších funkcí.¹⁰³⁾ Nacházel se většinou v bezprostřední blízkosti hlavní světnice, kterou propojoval s dalšími prostory. Naznačují to zápisy o „mázhouze před velkou světnicí“, „sklepu na mázhouze proti přednímu pokoji“ či „komoře proti též světnici“, přičemž mezi popis světnice a popis komory je vložen právě zápis o předmětech uložených „na mázhouzku před touž světnicí“.¹⁰⁴⁾ Do prostoru mázhouzu mohly být vloženy další menší místnosti, většinou kuchyně, komory a spižírny. V domě Myslichových za popisem mázhouzu následuje „spižírna vedle pokoje hlavního“ a „kuchyně hlavní na mázhouze“.¹⁰⁵⁾ Na odlišné vnímání mázhouzu ve srovnání s jinými místnostmi v domě odkazují i vžitá předložky používané při popisu jednotlivých obytných prostor. Zatímco byly předměty uloženy „ve světnici“ či „v komoře“ a „v síni“, nacházely se zásadně „na mázhouzu“, jakoby se nejednalo o zcela uzavřený prostor. Podobně se užíval také obrat „na pavlač“ a ve šlechtických sídlech „na paláci“.¹⁰⁶⁾ Ve významu spo-

jovacího prostoru se označení mázhouz ostatně objevuje ve šlechtickém prostředí. V popisu zámku v Kostelci nad Černými lesy se jako mázhouzy zásadně označují chodby procházející podél zámeckého křídla, z nichž se vcházelo do jednotlivých pokojů. V navazujícím křídle stejnou funkci plnily nádvorní arkády.¹⁰⁷⁾

Jak naznačoval už samotný název, měl mázhouz sloužit především jako jídelna. O tomto účelu svědčí stoly, lavice a sesle, které zde většinou byly zapsané. Zda zde stoloval pán domu s celou rodinou a personálem, či prostor sloužil k pohoštění většího počtu hostů, je již na úrovni spekulace. V řadě bohatých domů však byl mázhouz zařízen spíše reprezentativně a také v době smutku se černým sukrem zakrýval sedací nábytek a stěny pouze v hlavní světnici a na mázhouzu. Je tedy patrné, že právě sem směřovali smuteční hosté.¹⁰⁸⁾ Zbytek domu už byl zřejmě privátní zónou jeho obyvatel.

Nejlépe zařízené mázhouzy najdeme samozřejmě opět v nejbohatších soupisech: v domě Lorenze Štorka U zlatého medvěda se na mázhouze našla „zelená tabule, zelený stůl, bicí stojecí hodiny, dva velký mosazný visutý svícny každý o 8 cívkách a sklenná lucerna“.¹⁰⁹⁾ „Mázhouz velký klenutý před velkou světnicí“ v domě Adama Volfa Cejze z Pirnova pak působí dojmem spíše zámeckého sálu. Našly se zde 2 stoly, „jeden kamenný a druhý fládrovaného dříví, 5 pěkných jeleních rohů ve zdi, fasovaných s hlavami, 2 rohy jelení na řetězech visící též s hlavami, 2 velký na plátně malovaný starý figury a třetí menší.“¹¹⁰⁾ Podobně v domě U andělů Karla Kyrchmayera visela na mázhouzu rozměrná mapa světa, vyobrazení Venuše („figura neb obraz veneris“) a další dva nespecifikované obrazy. Stál zde osmihranný stůl a 3 stoličky.¹¹¹⁾

Jak už jsme uvedli, v blízkosti mázhouzu se většinou nacházela kuchyně, buď sem byla přímo vestavěná, nebo na mázhouz navazovala. Na mázhouze pak mohlo být uloženo nádobí, které se do kuchyně nevešlo. V tom případě ale prostor ztrácel svou reprezentativní funkci a stával se spíše jakousi větší průchozí komorou, která mohla současně sloužit i ke stolování. V domě Krocínových z Drahojle byl sice na mázhouzu umístěn stůl potažený drahou červenou kůží, v almarě zde však byly uskladněny rozličné střelné zbraně a další potřeby k boji. Další dvě almarmy byly prázdné a na nich bylo naskládáno množství kuchyňského nádobí a nářadí (hmoždýře, medenice, pláty na pečení cukroví, ohřívadla, destilační přístroj, hrnce na vodu a na vaření, kotlíky, cedníky, pekáče a další nejrozumnější potřeby). Vedle skříně stál dokonce „štok dubový, jak se na něm maso seká“.¹¹²⁾ Zejména v poněkud chudších domácnostech převažovala utilitární funkce mázhouzu, kam byly ukládány rozměrné věci, které se jinde nevešly. Kromě zbroje a kuchyňského nádobí tu najdeme vany

kety a další společenské akce pro velký počet hostů. Jako „palác Hradu pražského“ se označoval Vladislavský sál. Srov. E. Lukášová, o. c. v pozn. 1, s. 48 a A. Nachtmannová, o. c. v pozn. 20, zejm. s. 98.

107) A. Nachtmannová, o. c. v pozn. 20, s. 92.

108) AMP, inv. č. 1175, f. 48v. Tak tomu bylo např. v rodině Myslichových, kam úředníci přišli pořídit soupis pozůstalosti ještě v době trvání smutku.

109) AMP, inv. č. 1175, f. 103v.

110) Tamtéž, f. 176v.

111) Tamtéž, f. 224r-224v.

112) Tamtéž, f. 229r.

101) Tamtéž, f. 172v-175r.

102) www.woerterbuchnetz.de

103) P. Kódera, Mázhouz – předsíň nebo světnice? (Příspěvek ke studiu prostorovosti), KUDĚJ, Časopis pro kulturní dějiny 1999/1, s. 14–21, zejm. s. 15.

104) AMP, inv. č. 1175, f. 134r, 171v, 178r.

105) Tamtéž, f. 48v.

106) Jako „palác“ se označoval hlavní velký sál, kde byly konány ban-

na praní i na mytí, kotle na vyvařování prádla, mandly a necky. Mohlo zde být také zavěšené bidlo – šrák na větrání lůžkovin.¹¹³⁾ Naopak v domě bohatého pivovárníka Eliáše Rottmpergera U Freilichů byla na mázhauzu postavena almara obsahující téměř stovku knih.¹¹⁴⁾ V domech, kde nebylo možno zřídit zvláštní spižírnu, bývala na mázhauze postavená „*almara pro vaření*“.¹¹⁵⁾ Vzhledem k tomu, že mázhauz nebyl zřejmě nikdy vytápen, to bylo mnohem vhodnější umístění, než v samotné kuchyni. V bohatých domácnostech mohlo být na mázhauzu v blízkosti kuchyně uložené cínové nádoby, které se běžně užívalo. Pak ovšem bylo uzavřené ve skříních nebo truhlách.

Kuchyně nebývají popisovány nijak zvlášť pečlivě, nedozvíme se nic o topeništích, způsobu odvodu kouře, ani zda měla, či neměla kuchyně okna. Z vybavení bývá zmíněna police nebo *almárka* sloužící k ukládání nádobí, zajímavá je naprostá absence stolu. Kromě běžného nádobí a kuchyňských pomůcek dřevěných i kovových, se v bohatých domácnostech objevují potřeby svědčící o tom, že se zde připravovaly a konzumovaly luxusní pokrmy: např. „*vanička měděná k chlazení vína*“, „*měděná pánvička na dorty z příkryvadlem*“. „*Mříže cínová na prase*“ svědčí o servírování celého kusu, což platilo za vysoce distinktivní znak stolování, podobně jako „*formy na kdoulův lektvaře*“ – ovocné sladkosti, z nichž už jen vysoká spotřeba cukru činila luxusní pochoutku. Vzácným pokrmem a současně ozdobou stolu byl marcipán, označovaný jako „*mandlový sejr*“, připravovaný z drahých dovážených ingrediencí – mandlí, cukru a různého koření. Pro zvýšení dojmu se na šlechtických dvorech dokonce servíroval pozlacený.¹¹⁶⁾ O jeho výrobě a konzumaci svědčí „*cínové formy na mandlový sejr*“ používané například v kuchyni domu Volfa Adama Cejze z Pirnova.¹¹⁷⁾

Ani v rámci spižíren nebývají popsány zde uložené pokrmy, v bohatých domácnostech totiž jeho cena netvořila zřejmě tak významnou položku pozůstalosti, aby ji bylo nutno zaznamenat. Když však srovnáme některé soupisy pozůstalostí z venkovských českých měst nebo dokonce ze selského prostředí, zjistíme, že zde se potraviny zapisovaly naprosto běžně a s velkou pečlivostí. Ve spižírnách se kromě kuchyňských potřeb ukládalo běžně užívané cínové nádoby. Počítalo se na desítky nebo dokonce stovky kusů. V některých případech se dokonce inventující úředníci nechtěli zdržovat s jeho výčtem a zaznamenali pouze

Obr. 14: Pokoj královny Anny na zámku Tratzberg (Tyrolsko). Stěny jsou obloženy látkovým čalounem umístěným pod dřevěnou římsovou, 16. století (foto L. Nachtmann).

celkovou váhu všech zde uložených cínových předmětů. Ta mohla být ohromující. Např. v domě u Myslichů se našlo cínové nádobí o váze 5 ½ centnýře, což by při použití pražské měrné soustavy, která se tu nabízí, znamenalo téměř 340 kg.

Síně byly vstupním prostorem domu. Mluví se o „*dolní síni*“, nebo o „*sklepe v síni po pravé ruce jdouc z domu*“.¹¹⁸⁾ Jako síně nebo síňky se navíc označovaly chodby a vůbec komunikační prostory v patře domu, které ale zřejmě nesplňovaly kvality mázhauzu. Zatímco síň se mohla nacházet v přízemí i v patrech, mázhauz nikdy nebyl „*dolní*“, vždy ležel jen v prvním nebo dalších obytných patrech, což zřejmě souviselo s jeho reprezentativní funkcí. Dolní síně i síňky v patrech sloužily také jako úložné prostory pro jinak neskladné věci. Typicky se na nich nacházejí mandly na prádlo, skříně s nádobím, různé truhly, často prázdné, nebo rozebrané postele. V pivovarských domech mohla vstupní síň sloužit i jako šenk, alespoň pro to svědčí zde zapsané dlouhé stoly a lavice.¹¹⁹⁾

OSVĚTLENÍ OBYTNÝCH PROSTOR

Nezbytnou součástí zařízení všech obytných prostor byly nejrůznější osvětlovací předměty – svícníky a lampy. V *hlavních světnicích* a na *mázhauzech* býval u stropu zavěšen velký svícen na 6–8 svíci, který mohl být mosazný, nebo v módní pozdně renesanční formě „*dřevěný na způsob panny, při něm 6 cívek aneb svícnu mosazných*“.¹²⁰⁾ Svícníky mohly být také upevněny na stěnách, v tom případě měly různé formy od jednoduchých až po sofistikované, jako

113) Tamtéž, f. 29r, 52r, 62r, 178r.

114) Tamtéž, f. 187r–188r.

115) Tamtéž, f. 342v.

116) J. Hrdlička, *Hodovní stůl a dvorská společnost*. České Budějovice 2000, s. 261–262.

117) AMP, inv. č. 1175, f. 177v, 213r.

118) Tamtéž, f. 226r.

119) Tamtéž, f. 111r, 112r, 210r, 226r, 309r, 309v, 343r.

120) Tamtéž, f. 175v. Jako cívka se označovaly zřejmě bodce pro upevnění svíc.

Obr. 15: Modře vytkávané ručníky zavěšené na dřevěném věšáku s postavami andělů. Zámek Tratzberg, Fuggerstube, 16. století (foto L. Nachtmann).

Obr. 16: Lavabo – dřevěná skříňka s cínovým umyvadlem umístěná vedle dveří. Zámek Tratzberg, Fuggerstube, 16. století (foto L. Nachtmann)

byly „svícny mosazný na rozích jeleních“ nebo „s jeleními hlavami“.¹²¹⁾ Větší místnosti vyžadovaly umístění více pevných svícňů. V domě Eustacha Betajngla Na Můstku viselo v hlavní pokoji 5 „visutejch svícňů“.¹²²⁾ Jasně osvětlené místnosti byly současně výrazným distinktivním znakem v době, kdy svíce byly drahé a svítivost jakýchkoliv osvětlovacích pomůcek žalostně nízká. Běžnou součástí vybavení domu byly nejrůznější přenosné svícny na jednu nebo více svíček, vyrobené z cínu nebo mosazi, v luxusní formě i stříbrné a zlacené. Posledně jmenované se zřejmě používaly jen ke svátečním příležitostem, protože bývají popsány spolu s dalším stříbrným nádobím uloženým v truhlách a almarách, zatímco ostatní svícny byly zachyceny v interiéru. Zcela ojedinělý je pak příklad „svícnu ze zvonoviny, jež muž drží“, který byl také spolu s různými drahocennými předměty uložen v almaře.¹²³⁾ Pro použití mimo dům sloužily „lucerny skleně“, které jsou také výjimečně zapsané v inventářích.¹²⁴⁾

OSTATNÍ OBYTNÉ A HOSPODÁŘSKÉ PROSTORY DOMU

Kromě zmíněného mázhauzu s kuchyní, přilehlé velké světnice a okolních komor zahrnovaly velké pražské domy

samozřejmě ještě celou řadu dalších obytných prostor. Ty mohly sloužit jednotlivým členům rodiny, nebo byly používány pro uložení právě nepotřebných věcí či k ubytování čeledi. Řazení místností v soupisu může, alespoň náznakem, ukázat vnitřní dispozici domu. V domě Myslichových popsali úředníci nejprve „hlavní velký pokoj“, následovala „komora vedle téhož hlavního pokoje“, pak „sklep panský podle komory“, vybavený postelemi a almarou. Poté byl popsán „pokoj dětinský“, zařízený postelemi s dětskými peřinkami a sedacím nábytkem. Popis pokračoval „na mázhauze“, „ve spížirně vedle pokoje hlavního“ a „v kuchyni hlavní na mázhauze“, načež se úředníci zřejmě znovu vrátili na mázhauz, kde popsali „před touž kuchyní cínové nádobí“, a pokračovali „na pavlači“, kde našli „toliko 1 stolček bílej.“ Po pavlači se zřejmě dostali do „zadní komory průchodité“, kde se kromě zastlané postele nacházelo několik truhel se starým oblečením, rezervními firhaňky a povlečením, ale také „police zelená s pěknými hrnci a džbáanky berounskými malovanými“. Následovala „komora vedlejší“, k ní náležející „pokoj Jana Hendrycha“, zařízený stolečky pokrytými barevnými koberci, několika stolicemi, obrazy na stěnách a policí na knihy. Zmíněná komora zřejmě sloužila jako ložnice, protože zde bylo umístěno lože, police a almara s osobními věcmi Jana Hendrycha, stolice, různé džbáanky a také 2 „perspektivy malovaný.“ „Před týmž pokojem“ byla umístěna vykládaná truhla. Do pokoje se tedy vcházelo z chodby, kde mohla truhla stát, nebo spíše z pavlače, protože další popis pokračuje zápi-

121) AMP, inv. č. 1175, f. 134r, 193r.

122) Tamtéž, f. 112r.

123) Tamtéž, f. 222r, v domě Karla Kyrchmayera.

124) Např. AMP, inv. č. 1175, f. 209r, 235r, 309r.

sem: „v komoře zadní na pavlačí“ a v „pokoji vedlejším“. ¹²⁵⁾ Obě místnosti byly zařízeny postelí a v truhlách tu byly uloženy svícny, turecké koberce, závěsy k postelím a různé luxusní nádobí, včetně „porcelánů“, na stěnách visely obrazy. V pokoji byl navíc fládrovaný stůl pokrytý koženým kobercem a na stěny byly zavěšeny „malovaný špalíry“. Následoval popis kuchyně, která však, podle vybavení soudě, zřejmě sloužila spíše jako prádelna a příležitostná vinopalna. ¹²⁶⁾ Před kuchyní se opět nacházel mázhaus, kde byly uskladněny necky. Pak úředníci vstoupili do „lázníčky“ vybavené měděnou vanou „zadělanou“ – zazděnou – a další vanou označenou jako velká. Lázeň v domě nebyla rozhodně běžným vybavením ať už pro nedostatek prostoru, či nákladnost provozu. Návštěva veřejných lázní byla navíc příjemnou společenskou událostí. V době, která pomalu objevovala nahotu jako zahanbující a očistné praktiky začínala považovat za privátní, se však koupání v soukromí vlastního domu mohlo stát významným symbolem společenského postavení. ¹²⁷⁾

Odtud vedly kroky úředníků na „palác“. Tento prostor je co do názvu a zřejmě i vybavení na Starém Městě pražském ojedinělým. Jako „palác“ se většinou označovaly největší prostory v aristokratických sídlech určené k velkým hostinám, banketům a tanci. V mnohem stísněnějším prostředí měšťanských domů mohl stejnou funkci plnit mázhaus. Dům Myslichových však vznikl spojením tří domů, a mohl tedy poskytnout dostatek prostoru jak pro reprezentativní mázhaus před hlavním pokojem, tak pro palác, užívaný snad jen při mimořádných příležitostech. Tomu také odpovídalo jeho vybavení, které navíc svědčí o značných rozměrech místnosti: „okrouhlý stůl, 45 stolic o 4 nohách vořechový barvy, tabule bílá prostá, 1 duplovaný stůl s vyťahovadlem místo šenktiše, 3 velký karmazínový stolice, 3 menší též karmazínový a 2 velký vyžívaný stolice“. Na stěnách visely portréty císařů Rudolfa a Matyáše, což muselo prostoru dodávat na reprezentativnosti. ¹²⁸⁾

Odtud úředníci pokračovali do podkroví, kde bylo v půdních prostorách uloženo obilí a seno. Bylo tu ale zřejmě upraveno několik podkrovních místností, z nichž první byla označena jako „rystkamar“, tedy zbrojnice. Přestože zbraně a zbroj najdeme snad ve všech pozůstalostech, místnost určená k jejich uložení byla mimořádně vzácná. Většinou se uchovávaly ve skříních na mázhausu či v komorách. V případě Myslichových bylo však možno vyzbrojit menší jednotku, a bylo tedy potřeba tomuto vybavení vyhradit odpovídající prostor. Soupis obsahuje 8 kompletů zbrojí, 24 mušket a další střelné zbraně, k tomu tuřích, šavle, kordy, rapíry a meče se vším příslušenstvím a dokonce i zbroj na koně, sedla a postroje. ¹²⁹⁾ Rystkomoru měl ve svém domě také Lorenz Štork, co do počtu předmětů nebyla ale ani zdaleka srovnatelná. I v tomto případě však byla umístěná v podkroví. ¹³⁰⁾

Vedle zbrojnice se nacházela „komora, kde děvečky líhají“ vybavená jednou postelí s nebesy a jednou obyčejnou s příslušným množstvím peřin. ¹³¹⁾ Následovaly další dvě komory používané pouze jako úložný prostor. Našly se zde prázdné postele, almary a také odložené kolébky. ¹³²⁾

Po popisu podkroví sešli úředníci do přízemí, používaného k utilitárním účelům. V jednom „sklepě suchém“ zde byly uloženy rezervní stoly a židle, další místnosti se zřejmě užívaly jako prádelny: „ve sklepě u vrat jdouc do domu po levý straně“ byl umístěn mandl na prádlo, starý mandl se našel „ve druhém sklepě naproti“ a na ně navazovala „dolejší lázníčka neb prádlo“ opatřená zděným kotlem k vyvařování prádla. Kromě toho se v přízemí nacházel „šrejbštub“, v tomto konkrétním případě kancelář obchodu, v níž byly uloženy velké váhy na zboží, „štok železný na peníze“ (pokladna) a konečně „almara nebo šrejbtiš na listy“, v níž byla kromě jiných dokladů a spisů uložena „registra a jiný listovní věci k handlu“. ¹³³⁾ Samotné zboží v domě pravděpodobně uskladněno nebylo, nebo spíše z nějakého důvodu nebylo zahrnuto do popisu pozůstalosti. Jinak tomu bylo v případě obchodníka s hedvábním Lorenze Štorka, jehož obchod zabíral celé přízemí rozlehlého domu U zlatého medvěda. Ve „sklepě dole hned, jak se do domu vejde po pravé ruce ležící“ se nacházel sklad hedvábných látek, které tu byly uloženy „v regáliích“. Další látky se nacházely v krámě a „ve dvou menších a větších sklepích, do nichž se skrze týž krám chodí“. Jako doplňkové zboží se zde prodávalo také koření, papír, cukr, koberce nebo vitriol. ¹³⁴⁾

Vraťme se však do domu manželů Myslichových. Mezi přízemními prostory jsou tu uvedeny také pokoje pána z Vartenberga, který zde měl zřejmě pronajato několik místností včetně zařízení. Umístění obytných prostor v přízemí však není zcela běžné. ¹³⁵⁾

Ve stáji ve dvoře byli ustájeni tři koně, stály tu také dva vozy – „kočovský“ (pro dopravu osob) a „formanský“ určený na přepravu zboží, včetně veškerých potřeb, „rystuňků a nádobí na koně“. ¹³⁶⁾

Většina bohatých pražských kupců vlastnila kromě obytného domu ještě další nemovitosti – dvory, zahrady a vinice v okolí Prahy. U vinic většinou stála budova lisu, která však bývá popsána jako naprosto utilitární stavba s nejprostším vybavením hospodářského charakteru. Pouze Myslichové vlastnili na druhém vltavském břehu zahradu s luthauzem určeným k příjemnému letnímu pobytu. Jednalo se zřejmě o poměrně malou stavbu, jejíž popis bohužel není příliš jasný. „V týž zahradě v luthauzu v světnici“ stál stůl, pět stolic a postel „vykládaná bez nebes“, ke světnici přiléhala komora zařízená zelenou postelí a stolicí. Dále je zapsáno: „v luthauzu“, jakoby šlo o stejnojmennou část celého domu, kde byla umístěna „tabule vokrouhlá a 1 stoleček, 5 figur v rámech prostředních a menších a 8 stolic zelených“. K domu patřila lázníčka se zabudovaným kotlem, měděnou vanou a druhou dřevěnou a několika dřevěnými škopíčky. „Před lázníčkou“, tedy zřejmě v nějaké sínce, se pak našel stoleček, zelený misník,

125) Tamtéž, f. 51r.

126) Tamtéž, f. 52r.

127) K změně pohledu na tělesnost a soukromí na počátku novověku J. Petrů, o. c. v pozn. 31, zejm. s. 112–113. K úrovni bydlení a vnímání soukromí R. van Dülmen, Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století) I. Dům a jeho lidé. Praha 1999, s. 58–71.

128) AMP, inv. č. 1175, f. 52r–52v.

129) Tamtéž, f. 52v.

130) Tamtéž, f. 101r.

131) Tamtéž, f. 52v.

132) Tamtéž, f. 52v.

133) Tamtéž, f. 54r.

134) Tamtéž, f. 79v–94r.

135) Tamtéž, f. 54r.

136) Tamtéž, f. 52v.

„něco dříví k palivu a do deseti tisíc tyček“ (snad k vinohradu), kotel na vaření ryb, 1 polštář a 1 „moderace“. Kromě dalších domů a zahrad patřila rodině také „vinice s lisem a pokojíčkem v nově vystaveným v Košířích“, jejichž přesnější popis však bohužel nebyl pořízen.¹³⁷⁾ Jakkoliv je výše uvedený popis *lusthauzu* stručný a jen málo vypovídá o stavbě samotné, je zcela ojedinělou informací o vzhledu a vybavení viničních usedlostí pražské elity v předbřlohorském období.

ZÁVĚR

Jak jsme výše ukázali, byla životní úroveň elit pražských měšťanů v období těsně před Bílou horou zcela srovnatelná s životním stylem šlechty. Příslušníci bohatých kupeckých rodin si v této době stavěli výstavné paláce a plnili je nejkrásnějšími předměty, jaké tehdejší užité umění mohlo nabídnout. Na rozdíl od předních šlechtických rodin, které se však v téže době v řadě případů topily v dluzích, tyto kupecké dynastie užívaly nádherné předměty z ušlechtilých materiálů často k teauraci majetku. Vlastnictví drahocenných předmětů vystavených v reprezentativních částech domu současně demonstrovalo rostoucí životní úroveň i společenský význam rodiny. Krásné předměty umístěné v elegantně zařízeném interiéru samozřejmě poskytovaly i potěšení, popřípadě vnášely pohodlí do každodenního života. Bohatí měšťané mohli luxus dopřávat i dětem, jimž byly, stejně jako dospělým, určeny např. stříbrné jídelní soubory či náročně zpracované stolní hry a hračky. Výše jsme se nezmínili o oděvech a špercích, které byly naprosto specifickou součástí osobní reprezentace i uložení majetku. I v tomto případě bylo dospělým i dětem dopřáváno to nejlepší, včetně hedvábných oděvů podle poslední módy a zlatých šperků. Prostředí pražské obchodní elity však nebylo ani zdaleka kulturně sterilní a orientované pouze na reprezentaci a zisk. Svědčí o tom vlastnictví rozsáhlých knihoven, v nichž vedle běžné náboženské literatury najdeme všechny žánry tehdejší knižní produkce včetně filosofických traktátů a poezie. Ve volném čase se příslušníci bohatých rodin věnovali hře na hudební nástroje, přičemž k vyučování svých dětí neváhali najímat přední hudebníky z kůrů pražských kostelů.

¹³⁷⁾ Tamtéž, f. 56r.

Obr. 17: Diptichové stolní sluneční hodiny, slonovina bohatě zdobená rytím a kolorováním, Norimberk, před r. 1645, Národní muzeum, Historická sbírka, inv. č. H2-1898.

PHDR. ALENA NACHTMANNOVÁ, PH.D.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE
SABINOVA 5, PRAHA 3
NACHTMANNOVA.ALENA@NPU.CZ

SEZNAM LITERATURY

- Buňatová, M. 2009: Hedvábí, sklo a koření. Obchod mezi Prahou a Itálií (1500–1620). Praha.
- Bůžek, V. 1991: Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbřlohorské době, *Opera historica* 1, s. 43–73.
- Bůžek, V. 1993: „A tak jsem tam dlouho zdržován byl...“. Čas v životě předbřlohorských rytířů, *Dějiny a současnost* 15, č. 3, s. 26–30.
- Bůžek, V. 1993: Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí (Domácnost rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách), *Opera historica* 3, s. 287–313.
- Bůžek, V. – Bůžková, H. – Stejskalová, J. 1990: Interiéry domů v jihočeských předbřlohorských městech, in: *Jihočeský sborník historický* 59, s. 113–127.
- Dülmen, R. van 1999: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) I. Dům a jeho lidé. Praha.

- Hojda, Z. 1993: Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I, in: Pražský sborník historický XXVI, s. 38–102.
- Hojda, Z. 1994: Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy II, in: Pražský sborník historický XXVII, s. 47–103.
- Hrdlička, J. 2000: Hodovní stůl a dvorská společnost. České Budějovice.
- Hrubá, M. 2002: „...nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní agenda a praxe královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době. Ústí nad Labem.
- Hrubá, M. 2007: „...na sladovně velká hromada sladu formanského...“ Rodiny a domácnosti příslušníků potravinářských řemesel v předbělohorských královských městech severozápadních Čech (z pohledu pozůstalostních pramenů), in: O. Fejtová – V. Ledvinka – J. Pešek edd., Dobrou chuť, velkoměsto. Documeta Pragensia XXV, Praha, s. 171–181.
- Kodera, P. 1999: Mázhaus – předsín nebo světnice? (Příspěvek ke studiu prostorovosti), KUDĚJ, Časopis pro kulturní dějiny 1999/1, s. 14–21.
- Kodera, P. 2007: Sklep či klenutie? Pokus o historicko-sémantický rozklad staročeských výrazů pro klenbu, Sborník 5, s. 5–12.
- Kodera, P. 2008: Obraz prostorového uspořádání domů na Starém Městě pražském v předbělohorských pozůstalostních inventářích, Sborník 6, s. 113–126.
- Lukášová, E. 2015: Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století. Praha.
- Lukášová, E. – Otavská, V. 2015: Aristokratický interiér doby baroka ve světle historických inventářů. Praha.
- Lukášová, E. – Smolová, V. 2018: Renesanční sídlo pánů z Hradce v nejstarších inventářích jindřichohradeckého zámku. České Budějovice.
- Martinek, R. 2021: Srdce rodů, in: A. Nachtmannová ed., „Kdo vyšívá, nehřeší,“ liturgické textilie z darů českých šlechticů. Katalog výstavy. Praha, s. 45–57.
- Nachtmannová, A. 2003: Kostelec nad Černými lesy v éře Smiřických. Provoz a vybavení renesančního zámku, Průzkumy památek X, č. 2, s. 87–102.
- Nachtmannová, A. 2012: Mezi tradicí a módou. Odívání v Čechách od renesance k baroku. Praha.
- Navrátilová, A. 2004: Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha.
- Neudertová, M. 1991: Život a dům mistra Adama Cholosia Pelhřimovského, písaře královského města Loun, Opera historica 1, s. 129–146.
- Neudertová, M. 1997: Dvě lobkovické rezidence na sklonku 16. století, in: M. Kokojanová ed., Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku. Prostějov, s. 149–165.
- Neudertová, M. 1999: „Item ve velkém fraucimoře před lusthauzem se nachází...“ Příspěvek ke studiu inventářů pozdní renesančních rezidencí v severozápadních Čechách, in: V. Bůžek – P. Král edd., Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku, Opera historica 7, s. 163–199.
- Peřinová, H. 2006: Nerhofové z Holtenperka. Příspěvek k poznání horní vrstvy Starého Města pražského na přelomu 16. a 17. století, in: Pražský sborník historický 34, s. 127–144.
- Pešek, J. 1982: Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské, in: Pražský sborník historický 15, s. 63–92.
- Pešek, J. 1991: Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života, Opera historica 1, s. 30–42.
- Pešek, J. 1993: Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života). Praha.
- Pešek, J. 1994: Hora ruit – hodiny v pražských měšťanských domácnostech okolo roku 1600, in: J. Pánek – M. Polívka – N. Rejchertová edd., Husitství – Reformace – Renaissance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, díl 3, Praha, s. 871–883.
- Petráň, J. 1997: Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha.
- Vlček, P. a kol. 1996: Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov. Praha.

DAS SPÄTRENAISSANCEZEITLICHE LUXURIÖSE INTERIEUR IN DER PRAGER ALTSTADT IM SPIEGEL DER NACHLASSINVENTARE

Die Haushaltsausstattung vom Prager Patriziat der Periode vor der Schlacht am Weißen Berg (1620) widerspiegelt sich sehr gut in den Nachlassinventaren, die für die Altstadt in einer kontinuierlichen Reihe seit dem letzten Viertel des 16. Jahrhunderts erhalten sind. Bereits in der Altstadt lebten die Spitzen der damaligen städtischen Gesellschaft – die Kaufleute mit Kontakten in die deutschen und italienischen Handelszentren. Wie die Nachlassverzeichnisse zeigen, der Lebensstandard der Prager Bürger war kurz vor der Schlacht am Weißen Berg ganz vergleichbar mit dem Lebensstil des Adels. Die Mitglieder der reichen Kaufmannsfamilien bauten prunkvolle Paläste und füllten sie mit dem Schönsten, was das damalige Kunstgewerbe hat anbieten können. Im Gegensatz zu den führenden Adelsfamilien, die in jener Zeit manchmal recht verschuldet waren, die kaufmännischen Dynastien verwendeten die Prunkgegenstände aus Edelmetallmaterialien zur Verwertung ihres Besitzes. Das Eigentum von den in verschiedenen Hausteilen ausgestellten Kostbarkeiten demonstrierte den wachsenden Lebensstandard sowie die gesellschaftliche Bedeutung der Familie. Das elegant eingerichtete Hausinnere bot natürlich auch Vergnügen und Komfort im Alltagsleben dar. Die reichen Bürger konnten den Luxus auch ihren Kindern gönnen, für die z. B. Silberbesteck oder anspruchsvolles Spielzeug bestimmt waren. Das Milieu der Prager kaufmännischen Elite war aber gar nicht kulturell steril und ausschließlich auf Repräsentation und Profit orientiert. Das bezeugen mehrere Privatbibliotheken, in den alle Genres der damaligen Bücherproduktion samt den philosophischen Traktaten oder Gedichten neben der gewöhnlichen religiösen Literatur zu finden waren. Die Mitglieder der reichen Familien widmeten sich in ihrer Freizeit dem Musizieren, wobei sie sich zur Musiklehre ihrer Kinder die vorran-

gigen Musiker der Prager Kirchenchöre anzuheuern nicht weigerten. Die Inventare lassen uns auch außer der Haushaltsausstattung die Anlage und Ausnutzung einzelner Räume im Haus identifizieren. Die Mehrheit der Eintragungen ist nach den Räumen, und in ihnen nach einzelnen Möbelstücken geordnet. Man kann dadurch nicht nur erfahren, was für Gegenstände die bestimmte Familie besaß, sondern auch wo sie aufbewahrt waren.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag 1-Altstadt, Melantrichova G. Nr.-Konskr. 465-I, Haus Zu den fünf Kronen. Das Haus wurde in die heutige Gestalt von Petr Nerhof v. Holtenperk vor 1615 umgebaut (Foto NPÚ [Nationalinstitut für Denkmalpflege]).

Abb. 2: Prag 1-Altstadt, Melantrichova G. Nr. Konskr. 475-I, Haus Zu den zwei goldenen Bären, ursprünglich Zum Bären in Konešova Gasse. Der Renaissanceumbau erfolgte in zwei Etappen um 1560 und 1600. Das Haus war zu Beginn des 17. Jahrhunderts im Besitz des Seidenhändlers Lorenz Štork v. Štorkenfels (†1618 – Foto NPÚ).

Abb. 3: Prag 1-Altstadt, Melantrichova G. Nr. Konskr. 475-I, Haus Zu den zwei goldenen Bären, renaissancezeitliches Eingangsportal (Foto NPÚ).

Abb. 4: Das Renaissancehaus: 1 – Diele; 2 – Stube; 3 – Küche; 4 – Speisekammer; 5 – Speisezimmer; 6 – Kammer; 7 – Schlafkammer mit eingebautem Abort; 9 – Korb zum Übertragen von Dingen; 10 – Truhe, mit Schloss (11) verschließbar; 12 – Dachraum; 13 – Hof; 14 – Brunnen; 15 – Stall; 16 – Bad; 17 – Keller im Untergeschoss (J. A. Komenius, Orbis sensualium pictus, Nürnberg 1658, S. 146).

Abb. 5: Stube und Kammer (J. A. Komenius, Orbis sensualium pictus, Nürnberg 1658, S. 148).

Abb. 6: Die Mahlzeit: Der Tisch ist mit Teppichen (1) und Tischdecken (2)

gedeckt, auf den die Teller (3), die Löffeln (4), die Messer (5) mit den Gabeln (6) liegen; 7 – die Tellertüchlein; 8 – das Brot mit dem Salzfaß (9); die Speisen werden in geschlossenen Gefäßen (10), die Pasteten auf den Platten (19) aufgetragen. Die Gäste sind vor den Gastgeber vorgeführt, waschen sich die Hände im Gießbecken (13) mit Wasser aus der Kanne (14), und trocknen sie mit Handtuch (16). Sie setzen sich dann auf Stühle an den Tisch. Der Vorschneider (18) schneidet die Speisen und legt sie vor (J. A. Komenius, *Orbis sensualium pictus*, Nürnberg 1658, S. 118).

Abb. 7: Der heilige Markus mit dem Löwen (Bibel von Melantrich, bis 1577). Der luxuriöse bürgerliche Innenraum mit einem Tisch mit Fußstütze und den Bänken, für besseren Komfort mit Polstern. An der Wand hinter dem Heiligen sind die Tapeten aufgehängt, über ihnen auf dem Gesims stehen zierliche Gefäße und Bücher.

Abb. 8: „Becher in der Weise einer Traube“ (Staatliches Schloss Telč, Best.-Nr. TE 618).

Abb. 9: „Becher in der Weise einer Jungfrau“ (Staatliches Schloss Telč, Best.-Nr. TE609).

Abb. 10: Inneres einer Kammer: Im Hintergrund die Liege mit Betthimmel, Vorhängen und Kranz, in vorderer Position ein Tisch und eine Bank, auf dem Tisch ein Leuchter für drei Kerzen, am Tisch eine Wiege mit vorbereiteten Federbettchen. An der Wand links ist ein Zinnwaschbecken mit Gießkanne angebracht, an der Wand um die Ecke dekorativ gewobenes Handtuch. Anonym: Geburt Mariä, wohl 1520er Jahre, Rijksmuseum Amsterdam (übernommen aus wikicommons.com).

Abb. 11: Einrichtung der Küche mit offener Feuerstelle und Rauchfang. Ausstattung: Topf (9), Kessel (10), Kochlöffel (12), Mörser (13), Klopffholz (14),

Raspel (15), Bratspieß (16), Rost (18), Pfanne (19), Dreifuß (20), Aschenkrücke (21), Feuerzeug (22), Schaff (23); ferner Schüsseln, Hackmesser, Seither u. ä. Im Hintergrund ein Schüsselschrank mit vorbereitetem Geschirr (J. A. Komenius, *Orbis sensualium pictus*, 1720).

Abb. 12: Floris Claesz van Dijk, *Stilleben mit Obst, Nüssen und Käse*, Öl, Leinwand, 1613. Frans Hals Museum Haarlem. Auf dem Tisch liegt roter Teppich, wohl aus dem Seidendamast, mit luxuriöser Damastdecke mit Klöppelspitzenaum überdeckt. Die Speisen sind auf polierten Zinn- oder Silbertellern serviert (übernommen aus wikicommons.com).

Abb. 13: Sebastian Stoskopff, *Metallgefäß und Gläser im Korb*, 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts, Öl, Leinwand. Staatliche Kunsthalle Karlsruhe. Eine Probe vom Prunkglas mit Vergoldung. Das Metallgefäß diente zum Weinkühlen (übernommen aus wikicommons.com).

Abb. 14: Schloss Tratzberg (Tirol), Stube der Königin Anna. Die Wände sind mit Stoff unter dem Holzgesims dekoriert, 16. Jahrhundert (Foto L. Nachtmann).

Abb. 15: Schloss Tratzberg, Fuggerstube, blau dekorativ gewobene Handtücher auf einem hölzernen Handtuchhalter mit Engelfiguren, 16. Jahrhundert (Foto L. Nachtmann).

Abb. 16: Schloss Tratzberg, Fuggerstube, Lavabo, hölzerner Waschrack neben der Tür mit Zinnwaschbecken, 16. Jahrhundert (Foto L. Nachtmann).

Abb. 17: Klappbare Tischsonnenuhr, Elfenbein, reich mit Stechen und Kolorieren geziert, Nürnberg, vor 1645. Nationalmuseum Prag, Historische Sammlung, Best.-Nr. H2-1898.